

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
YAYIN NO : 0029

**GELENEK İLE GELECEK
ARASINDA KALMIŞ BİR BÖLGE:**

YUNTDAĞI

(SORUNLAR VE ÖNERİLER)

**GELENEK İLE GELECEK ARASINDA KALMIŞ BİR
BÖLGE: YUNTDAĞI
(SORUNLAR VE ÖNERİLER)**

Editörler

Muzaffer TEPEKAYA

Ferhat BERBER

Cengiz GÜRBIYIK

Beral ALACI

Manisa 2017

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 2017/33 sayılı ve III no'lu kararı ile basılmıştır.

GELENEKLE GELECEK ARASINDA KALMIŞ BİR BÖLGE: YUNTDAĞI (SORUNLAR VE ÖNERİLER)

Prof. Dr. Muzaffer TEPEKAYA

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Ferhat BERBER

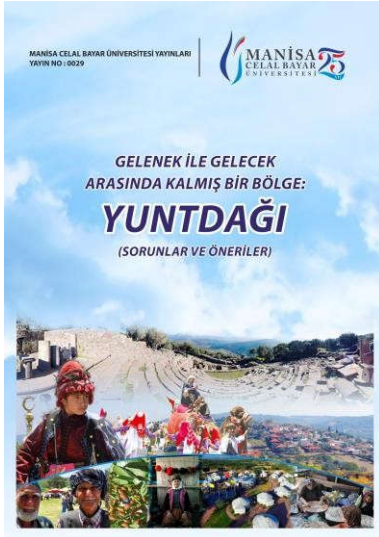
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÜRBİYİK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Dr.Beral ALACI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Kapak Tasarım: Murat ALTINORDU

Baskı - Cilt : Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi -MANİSA

1. Baskı - 2017

ISBN: 978-975-8628-64-3

Bu kitabın Türkçe yayın hakları kitabın hukuki yayımcısına ait olup her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz yeniden elde edilmek üzere saklanamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz ancak normal ve kanuni iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

Kitaptaki yazıların tüm sorumlulukları yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

SUNUŞ

GİRİŞ: KİTABIN HİKÂYESİ

TARİH-ARKEOLOJİ

Nejdet BİLGİ- Yuntdağı Yöresi XX. yüzyıl Tarihi ve Kaynakları Üzerine 2

Alpay BİZBİRLİK, Mustafa KAYA, Hasan AKYOL - Sondaj Metodu İle Seçilen Yunt Dağı Köylerinde Bulunan Tarihi Eserlerin Tespiti 8

Yusuf SEZGİN -Aigai – Yunt Dağının Kısa Tarihi Ve Aigai Antik Kenti 21

Cengiz GÜRBIYIK - Yunt Dağı ve Köyleri'nde Türk Dönemi Kültür Varlıkları ve Korunma Sorunları 51

Ferhat BERBER - 19. Yüzyılda Yuntdağı Yerleşimlerine Dair İstatistikî Kaynaklar 64

Serap ÖZKAN KILIÇ - Tarihi Arkeolojik Değerler ve Yunt Dağı Çalıştayı (26-27 Eylül 2017 MANİSA) 70

Beral ALACI - Yuntdağı Bölgesi'nin Siyasi Portresi: 1961 Milletvekili Seçimleri Örneği 72

Tarih-Arkeoloji Masası Sonuç Raporu 82

DEMOGRAFI

Hasan AKYOL, Nurcan GÜNER, Öykü TOPRAK UYSAL - Yunt Dağı (Manisa) Bölgesinde Nüfus 86

Demografi Masası Sonuç Raporu 105

EĞİTİM

Hıdır ÖNÜR -Eğitimin Kırsal Kalkınmadaki Rolü 107

Gülenaz SELÇUK, Hasan ALEVNUR, Metin ÇENGEL - Yunt Dağı'nda Eğitim Verimliliğinin İncelenmesi 113

Eğitim Masası Sonuç Raporu 127

SOSYAL GELİŞME

Huriye TEKİN ÖNÜR - Sosyal Gelişme Masası Sonuç Raporu 132

TARIM HAYVANCILIK

Levent ŞIK - Yunt Dağı'nın Doğal Bitkileri Ve Bitki Örtüsü Üzerine 136

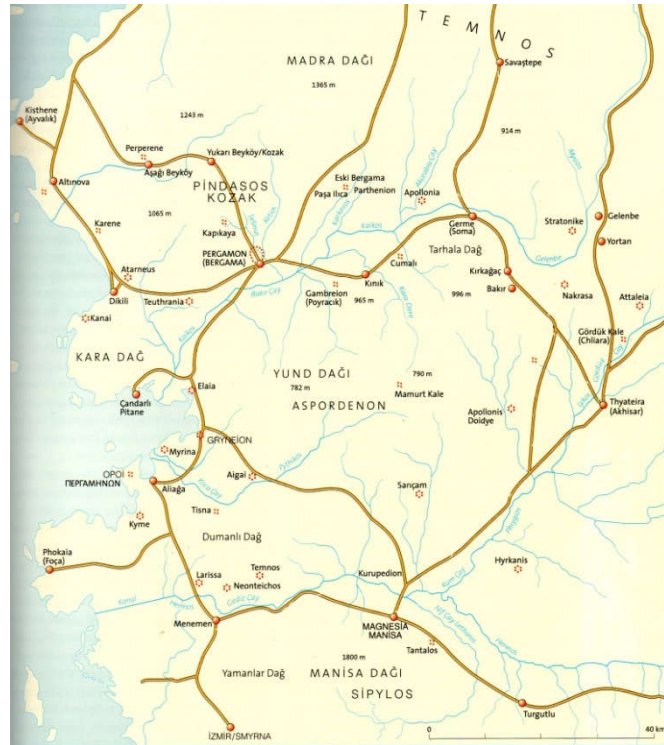
Cemal İLGIN - Yuntdağı'nda Tarımsal Kalkınma İçin Yapılması Gerekenler 142

Levent ŞIK, Cemal İLGIN, M. İbrahim Çolak, Şadan ASLAY, Halil ERŞAHİN, 146

AİGAİ – YUNT DAĞININ KISA TARİHİ VE AİGAİ ANTİK KENTİ

Yusuf SEZGİN*

Antik dönemde Aspendos olarak adlandırılan Yunt Dağı idari açıdan Manisa ve İzmir il sınırları içinde yer almaktadır. Toplam yüzölçümü 3521,70 km² olan bu alan Kuzeyde Bakırçay (antik *Kaikos*), güneyde Gediz (antik *Hermos*) nehirleri, doğuda Kırkağaç ve Akhisar ovaları ile batıda Çandarlı Körfezi ile sınırlanmıştır.¹ Yüksekliği 500-1000 m. arasında değişen tepeler ve bu tepeler arasındaki geniş düzlüklerden oluşan, Yunt Dağı'nın en yüksek noktası 1076m.²de yer almaktadır (Resim 1).

Resim 1. Yunt Dağı ve Çevresi (Radt, W., Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, İstanbul, 2002, s. 17, Res. 4)

M.T.A.² tarafından hazırlanan Türkiye Jeoloji Haritası'nda, Yunt Dağı büyük oranda andezit bir kütle olarak gösterilmiştir. Genel jeomorfolojik yapı açısından kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan yüksek rölyef ile bu yüksek rölyefi çevreleyen çöküntü alanlarından oluşmaktadır. Akdeniz İkliminin etkisi altında olan Yunt Dağı'nda kışları ılık ve yağışlı, yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir. Bölgedeki ortalama sıcaklık 15,3 °C ile 16,9 °C, yıllık yağış miktarı ise 484 mm. ile 704,6 mm. arasında değişmektedir.³

Yunt Dağı bitki coğrafyası açısından Akdeniz flora bölgesine içinde değerlendirilmektedir. Yüksek kesimlerdeki orman vejetasyonu kızılçam (*Pinus brutia*) ve

*Doç.Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, MANİSA, TÜRKİYE, e-mail: yusufsezgin.aigai@gmail.com.

¹ Yunt Dağı'nın konumu ve sınırları için bkz.: İ. Eroğlu, *Yunt Dağı ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2009, 1-4.

² Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.

³ İ. Eroğlu *a.g.t.*

karaçam (*Pinus nigra* subsp. *pallasiana*) ormanlarından oluşur.⁴ Ayrıca, saçlı meşe (*Quercus cerris*), mazı meşesi (*Quercus infectoria*), palamut meşesi (*Quercus ithaburensis* sp. *macrolepis*) ve tüylü meşe (*Quercus pubescens*) gibi alt türlerden oluşan meşe toplulukları ile de karşılaşmaktadır. Alçak kesimlerde ise maki ve garig toplulukları yaygın olarak görülmektedir.⁵

Yunt Dağı'nın temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Alçak kesimlerinde zeytin, bağ ve tahıl tarımının yanı sıra sebze ve meyvecilik başlıca tarımsal faaliyetler arasındadır. Bölgenin yüksek kesimlerde ise yaygın olarak hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir.

Yunt Dağının Tarihi Coğrafyası

Bakırçay ve Gediz nehirleri arasında yer alan ve kaynağını Ala Tepe'den alan Koca Dere Yunt Dağı'nın en önemli akarsulardandır.⁶ Koca Dere, Aigai antik kentinin hemen doğusundan geçerek Myrina antik kentinin önünden denize dökülür. Derenin adına Aigai kentinde basılan sikkeler üzerinde *Titnaios*, *Pitnaios* ve *Titelios* şeklindeki farklı yazılımlar ile karşılaşmaktayız.⁷ Antik yazarlardan Pilinius (Pilinius V.32) nehrin adını *Titanus* olarak zikretmektedir.⁸ Myrina antik kentinin önünden denize dökülen Titnaios nehrinin, antik dönemdeki diğer adının *Pythikos* olduğu da bilinmektedir (Resim 2).⁹

Resim 2. Aigai'nin güneydoğusundan akan Koca Dere (Titnaios / Pythikos)
(Foto: Y. Sezgin).

Eskiçağda Lydia bölgesinin Aiolis ve Mysia bölgeleri ile olan sınırını Yunt Dağı oluşturmaktaydı.¹⁰ Yunt Dağı üzerinde kurulmuş olan en büyük merkez Aigai antik kentidir. Elimizdeki arkeolojik veriler ve sınır taşları, özellikle Hellenistik dönemde, Yunt Dağı'nın

⁴ L. Şık, Y. Gemici, "Yunt Dağı (Manisa) Orman Vegetasyonunun Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması", *C.B.Ü. Fen Bil. Dergisi* (2009), s. 75-86.

⁵ İ. Eroğlu *a.g.t.*, s. 147-156.

⁶ İ. Eroğlu *a.g.t.*, s. 50.

⁷ R. Bohn, C. Schuchhardt, *Alttertümervon Aegae*, Berlin 1889, s. 61.

⁸ W.M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, s.13.

⁹ R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁰ V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara 2001, s. 178; B. Umar, *Mysia. Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2006, s. 1-10.

önemli bir bölümünün Aigai'nin kontrolünde olduğunu kanıtlamaktadır.¹¹ W.M. Ramsay 1890 yılında yayınladığı kitabında, Aigai'nin sınırlarının oldukça geniş olduğundan söz etmektedir.¹²

Yunt Dağı'nın önemli bir bölümünün de içinde yer aldığı Aiolis bölgesi Batı Anadolu kıyılarında kabaca Gediz (Hermos) vadisi ile Bakırçay (Kaystros) arasında kalan bölgeyi ve Midilli (Lesbos) adasını içine alır.¹³ Aiolis bölgesinde yaşayan ve Hellence'nin farklı bir lehçesini konuşan Aioller bölgeye, Yunanistan'ın kuzeyinden gelip yerleşmişlerdir. Boiotia ve Thesselia bölgelerinden gelip Anadolu'ya yerleşen bu göçmenler, geleneğe göre Batı Anadolu kıyılarına M.Ö. 11. yüzyılın ikinci yarısında yerleşmişlerdir.¹⁴ İlk çağda yaşayan ünlü tarihçi Pseudo Herodotos "*Homeros'un Hayatı*" adlı eserinde Aiollerin, Kuzeybatı Anadolu kıyılarına göçlerinin M.Ö.1140 yılında Midilli (Lesbos) adasının işgaliyle başladığını söylemektedir. Ona göre Kyme 1120; Neonteikhos 1112; Smyrna ise 1102 yılında kurulmuştur. Bizans tarihçisi Eusebios ise bu kentlerin içinde sadece Myrina'nın kuruluş tarihini yaklaşık yüzyıl sonraya, M.Ö.1047 yılına vermektedir.

İlk gelen göçmen dalgasının Ege denizi kıyılarında tutunmuş olmalıdır. Deniz kenarından yaklaşık 13 km. içeride yer alan Aigai, daha geç bir tarihte kurulmuştur. Bu durum az sayıdaki yeni kolonistlerin öncelikle deniz kıyılarını kontrol altına almaları ve nüfus artışı ile birlikte art bölgeleri de kolonize etmeleri ile ilişkili olduğunu düşünülebilir. Aigai'de 2004 yılından beri sürdürülen arkeolojik kazı ve araştırmalar, kentin M.Ö. 700 civarında kurulduğunu göstermektedir.¹⁵

Antik Coğrafyacı Strabon "*Aiolis kentlerinin en iyisi ve en büyüğü Kyme'dir. Burasının Lesbos'la birlikte sayıları otuza varan ve halen çoğu yok olmuş bulunan diğer kentlerin metropolis'i [kurucu ana kenti] olduğu söylenebilir*" demektedir.¹⁶ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Aigai gibi diğer Aiol kentlerinin bir bölümü Kyme tarafından, daha geç bir tarihte kurulmuş olmalıdır. Aiolis bölgesinin iç kısımlarındaki geniş arazilerin tarıma açılması veya mera olarak kullanılması için oldukça yetersiz bir nüfusla başlayan Hellen iskan hareketi, nüfus artışı ile birlikte yeni alanlara yerleşmeyi zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan kıyıda yerleşmiş ve ekonomik açıdan gelişmiş olan Aiol kentlerinin art bölgelerini güvenlik açısından da kontrol altında tutmaları gerekmektedir. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarından itibaren, Aigai antik kentinin kurulmasıyla birlikte, Yunt Dağı bölgesi Aiollerin kontrolüne geçmiş olmalıdır (Resim 3).

¹¹ Söz konusu sınır taşlarına ilişkin bkz.: H. Malay, *Researches in Lydia, Mysia And Aiolis*, ETAM 23, Wien 1999, s. 21 (Çakmaklı Köyü); P. Herrmann, *Neue Inschriften zur historischen Landeskunde von Lydien und angrenzenden Gebieten*, Vienna 1959, loc. cit. supranote 2 no. 2 (Çamlıca Köyü); J. Keil, A.v. Premerstein, *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis, ausgeführt 1906 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. «Kaiserliche [Österreichische] Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften» [DAW], 53,2. Vienna 1908, s. 204-207, 98 (Eğriköy ve Güllübağçe Köyü).

¹² W.M. Ramsay *a.g.e.*, s. 116.

¹³ V. Sevin *a.g.e.*, s. 73-80;

¹⁴ Batı Anadolu kıyılarına M.Ö. 11. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen AiolGöçleri'ne ilişkin detaylı bilgi için bkz.: J. Bérard, "La migration éolienne", *Revue Archéologique* (1959), s. 1-28; I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond, E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History. Volume II, Part 2. History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000 B.C.*, Cambridge University Press 2006; E. Doğer, *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhanıyat Tarihi*, İzmir 1998, s. 15-18.

¹⁵ Y. Sezgin, "Aiolisde Bir Dağ Kenti: Aigai", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5 (Ocak-2013), s. 96.

¹⁶ Strabon, XIII.3.6.

Resim 3. Yuntdağ Yenice/ Kaplan Tepe'den doğuya, Yenice Ovacık ve Yunt Dağı'na bakış (Foto: Y. Sezgin).

M.Ö.7. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'nun büyük bir bölümü Kimmer tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren barbar Kimmer kavimleri sadece Yunt Dağı bölgesini değil, Batı Anadolu bölgesinin tamamı istila etmiştir. Orta Anadolu'da kurulan Frigya devleti bu istilalar sonucunda yıkılmış ve antik kaynakların aktarımına göre efsanevi Frig kralı Midas boğa kanı içerek intihar etmiştir. Gediz havzasında kurulmuş olan Lydia devleti de uzun bir süre Kimmer tehditi ile uğraşmış ve Lydia kralı Alyattes döneminde, yaklaşık M.Ö. 605 yılında, Kimmer tehlikesi Anadolu'dan tamamen uzaklaştırılmıştır.¹⁷

Frig devletinin son kralı olan Midas, bu dönemde bölgenin en güçlü kenti Kyme'nin kralı Agamemnon'un kızı Hermodike ile evlenerek Yunanlı yöneticilerin güveni kazanmıştır. Bu durum, M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısında Orta Anadolu'daki Frigler ile Kuzeybatı Anadolu kıyısındaki Aioller arasındaki, dolaylı ya da doğrudan, ilişkinin kanıtı olarak kabul edilmiştir. M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren bölgenin en önemli gücü, Anadolu'yu Kimmer tehlikesinden kurtaran Lydialılardır. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllara tarihlenen Aigai buluntusu Arkaik dönem seramikler üzerinde görülen Lydia etkisi ve kentte ele geçen ithal Lydia seramikleri, bölgenin söz konusu tarihlerde Lydia kültüründen etkilendiğini kanıtlamaktadır.

M.Ö. 600 yılından itibaren Lydia kralı Alyattes ile birlikte, devletin doğu sınırı Kızılırmak nehrinin doğusuna kadar uzanmıştı. İran'da kurulmuş olan Med Krallığı (Pers Devleti), bu tarihlerde Anadolu'nun doğu ve orta bölümlerini ele geçirmek üzere harekete geçmişti. Bunun sonucunda Lydia kralı Alyattes ile Pers kralı Kyaksares arasında tam beş yıl süren savaşlar gerçekleşmiştir. Her iki kral birbirleri üzerine egemenlik kuramamış ve M.Ö. 585 yılında, Kızılırmak nehri sınır kabul edilerek barış antlaşması gerçekleştirilmiştir.

Son kralı Kroisos döneminde Lydia devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Lydia devleti bu dönemde, bölgedeki madenlerin işletilmesi ve ticari ilişkiler sonucunda büyük bir zenginliğe ve üne kavuşmuştur.¹⁸ Bu dönemde Lydia devleti, Kroisos ile birlikte siyasal gücünün zirvesine ulaştı ve Lydialılar ile Persler arasındaki çatışma yeniden alevlendi. M.Ö. 547-546 yılları arasında gerçekleşen savaşlar sonucunda Pers kralı Kyros'un Lydia devletinin başkenti Sardeis'i ele geçirmesiyle birlikte Lydia devleti tarih sahnesinden silindi (Resim 4).

¹⁷ E. Doğera.g.e., s. 21.

¹⁸ E. Doğera.g.e., s. 22.

Resim 4. Yağcılar Köyü'nün güneybatısında, Bizans Dönemi kalıntıları barındıran bir tepeden Magnesia Ovası'na ve Sipylos Dağı'na bakış (Foto: Y. Sezgin).

Tarihçi Ksenophon, *Hellenika* adlı eserinde Aigai ve Temnos antik kentlerinin Pers egemenliğine karşı direnmiş ve bağımsızlığını korumuş olduğundan söz etmektedir (Ksenophon, *Hell.* IV.8.5). Metinde Spartalı komutan Derkyllidas, askerlerini Aiolis'deki Persler üzerine yürümek için ikna etmek amacıyla, Temnos'un ve Aigai'nin Pers egemenliğinin başlangıcından beri bağımsız olduğunu söylemektedir.¹⁹ Bu durumu iki kentin dağlık bir arazide yer almasından ve Persler tarafında fazla önemsenmemesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Sonuç olarak, M.Ö. 547-546 tarihinden itibaren, Yunt Dağı'nı da içine alan Anadolu'nun tamamı Pers kontrolüne geçmiştir.

M.Ö.499 yılında Pers yönetimine karşı Miletos önderliğinde başlayan İonia İhtilali tüm Batı Anadolu kentlerine yayılmıştı. Antik kaynaklar İonia İhtilali dönemindeki olayları anlatırken Aigai antik kentinden söz etmemektedir. Büyük bir karmaşa dönemi olarak karşımıza çıkan ve Persler tarafından M.Ö. 494 yılında, oldukça sert bir şekilde bastırılan İonia İhtilali döneminde, Yunt Dağı ve çevresinin olumsuz etkilendiğine şüphe yoktur. İonia İhtilali'nin bastırılmasından ardından Persler, Batı Anadolu'daki kent devletlerine karşı izledikleri politikayı sertleştirmişlerdir. İhtilale destek veren kentler cezalandırılmış hatta Miletos halkının bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da kentten sürülmüştür.

Plutarkhos'un aktarımına göre (*Them.* 26.1-4) Atinalı ünlü devlet adamı Themistokles, M.Ö. 471/70 yılında, Yunanistan'dan kaçıp Kyme'ye doğru gelirken, yolunu Aigai'ye çevirmiş ve orada kimseye görünmeden, yakın arkadaşı Nikagenes tarafından dostça karşılanmış ve misafir edilmiştir. Daha sonra da kadın kılığına girerek, bir çadır arabasında Susa'ya doğru yoluna devam etmiştir. Bu durum Aigai ve çevresinde, en azından M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren zengin ve aristokrat ailelerin varlığını kanıtlamaktadır.

M.Ö.5.yüzyılın ilk yarısına Persler ve Hellenler arasındaki savaş damgasını vurmuştur. Oldukça hareketli geçen bu dönemdeki tarihsel olaylar içinde Aigai'nin adından pek bahsedilmez. Pers tehlikesine karşı Hellen kentlerinin oluşturduğu Attika-Delos Deniz Birliği içindeki kentler arasında Aigai bulunmamaktadır. Atina ile Sparta arasında, M.Ö. 431-404 yılları arasında gerçekleşen Peloponnesos Savaşları döneminde, Atina, Sparta ve Persler arasındaki güç mücadelesinde, bölge oldukça karışık bir dönem geçirmiştir.

¹⁹Ksenophon, *Hellenika*, IV.8.5

Batı Anadolu bölgesindeki egemenlik mücadelesi tüm M.Ö. 4. yüzyıl boyunca devam eder. Makedonya kralı II. Philippos, M.Ö.336 yılında, yaklaşık on bin kişilik bir orduyu Batı Anadolu'ya sevk ederek Persler ve Hellenler arasındaki çatışmayı yeniden başlatır. Parmenion ve Attalos komutasındaki ordu Çanakkale boğazını Troya üzerinden geçmiş, Magnesia'ya (Manisa) inmiş ve burada büyük bir yenilgi almıştı.²⁰ Aigai ve Yunt Dağı, arazisinin sağladığı avantaj ile tüm bu olayların dışında kalmış gibi görünmektedir.

Makedonya kralı II. Philippos'un, M.Ö. 336 yılında Makedonya'daki Aegae'de öldürülmesinin ardından, oğlu III. Aleksandros (Büyük İskender) Persler üzerine sefere çıkmıştır. M.Ö. 334-323 yılları arasında süren "Doğu Sferi" sonucunda Pers Devleti yıkılmış ve Makedonya'dan Hindistan'a kadar olan topraklar Büyük İskender'in kontrolüne geçmiştir. İonia kentlerinin önemli bir bölümünü ele geçirdikten sonra, komutanı Alkimakhos'u Aiolis kentleri üzerine göndermiştir.²¹ M.Ö. 334 yılından itibaren Aigai ve Yunt Dağı bölgesi Büyük İskender'in kontrolüne geçmiştir.

Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölmesinin ardından, halefleri olan *Diadokhos*'lar toprakların paylaşımı konusunda mücadele içine girerler. M.Ö. 281 yılında Lysimakhos, I. Seleukos ile yaptığı Kouroupedion Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayarak hayatını kaybeder. Kouroupedion Savaşı'ndan çok kısa bir süre sonra I. Seleukos'un öldürülmesi ile doğan kargaşa ortamında Batı Anadolu'daki birçok kent özgürlüğüne kavuşur. Aigai kazılarında ele geçen bir dekret bu döneme ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.²² Dekrette, Seleukos kralları I. Seleukos Nikator ile oğlu I. Antiokhos Soter'in kentte tanrısal sıfatlarla onurlandırılmıştır. Kouroupedion Savaşı'nda (M.Ö. 281) kazanılan zaferin hemen ardından dikilen bu yazıtta, Seleukos I ve Antiokhos I'in Aigai kentine yaptıkları iyiliklerden ve *kentin özgürlüğe kavuştuğu gün*'den söz edilmektedir (Resim 5).²³

Resim 5. Yunt Dağı'nın, kayalık ve yüksek kuzey sınırı (Bakır Kasabası yakınları)
(Foto: Y. Sezgin).

²⁰ D.M. Lewis, J. Boardman, S. Hornblower, M. Ostwald, *The Cambridge Ancient History Volume 6: The Fourth Century BC*, Cambridge University Press 2008, s. 787; W. Heckel, *The Marshals of Alexander's Empire*, London/New York 1992, s. 4-5.

²¹ O. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 123.

²² E. Doğer, L. Doğer, Ş. Tül, Y. Sezgin, M. Önder, S. Akat, M.H. Kan, B. Yener, E. Dereboylu, Ü. Türkan, E. Atay, M. Şahan, F. Genç, O.K. Sertürk, M.S. Çakır, "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29-1, Ankara (2008), s. 210-211.

²³ H. Malay, M. Riel, "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis", *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens* 42 (2009), s. 43.

Lysimakhos'un Antigonos'tan aldığı savaş ganimetini Pergamon'da korumak üzere görevlendirilen Philetairos, I. Seleukos'un öldürülmesi ile oluşan kargaşa ortamı içinde, M.Ö. 281 tarihinde Pergamon Krallığı'nın temellerini atmıştır.²⁴ Pergamon Krallığı ile birlikte Aigai'nin de içinde bulunduğu Yunt Dağı önem kazanmış ve Pergamon Krallığı'nın etkisi altına girmiştir.²⁵ M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında, bölgede Seleukosların halen önemli bir güç olduğu açıktır.²⁶

M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Batı Anadolu bölgesi, Galat/Kelt akınlarına maruz kalmıştır. Galatlar Anadolu'ya Seleukos kralı I. Seleukos'un ölümünden kısa bir süre sonra, M.Ö. 278/77 yılında gelmişlerdir.²⁷ Uzun bir süre boyunca Anadolu'da yağma akınları gerçekleştiren Galatlar Pergamon Krallığı'na ciddi sıkıntılar yaratmış, bölge yağma ve hırsızlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Antik yazarlardan Pausanias'a göre Galatları Anadolu'nun batısından Pergamon halkı kovdu. Pergamon kralı I. Attalos'un ilki M.Ö. 241 ve 230 yıllarında iki kez olmak üzere Galatlar'ı yenilgiye uğratmıştır.²⁸

Pergamon Krallığı I. Eumenes döneminde (M.Ö. 263-241), Seleukoslar ile sürdürdükleri iyi ilişkilere son vererek sınırlarını kuzey, doğu ve güneybatı yönlerine doğru genişletmiştir.²⁹ Bu dönemde Aigai ve Yunt Dağı'nın kontrolü Pergamon Krallığı'na geçmiş olmalıdır. Kral unvanını ilk kez kullanan I. Attalos döneminde, Galatların (M.Ö. 238/237) ve ardından da Seleukos kralı Antiokhos Hieraks'ın yenilgiye uğratılması (M.Ö. 229-227) ile Pergamon Batı Anadolu'nun en önemli gücü haline gelmiştir. I. Attalos'un elde ettiği önemli başarılar çok uzun sürmemiş, Seleukos Krallığı'nın General Akhaios komutasında başlattığı saldırılar (M.Ö. 223) sonucunda Aigai³⁰ ve Aiolis kıyıları Pergamon kralı I. Attalos'un elinden alınmıştır. Kısa bir süre sonra III. Antiokhos'a karşı ayaklanan Akhaios'un öldürülmesi ile (M.Ö. 216) Aigai ve çevresi yeniden Pergamon Krallığı'na katılmıştır.³¹

Aigai ve Yunt Dağı bölgesi, M.Ö. 218-197 yılları arasında Attalos Hanedanlığı'nın (I. Attalos) egemenliği altında varlığını sürdürmüş olmalıdır.³² M.Ö. 197 yılında, III. Antiokhos'un Batı Anadolu'da Seleukos egemenliğini tekrar kurmasıyla birlikte, Aigai'nin kontrolü Seleukosların eline geçmiş olmalıdır.³³ M.Ö. 188 yılında gerçekleşen Apamea Barış Antlaşması ile Seleukoslar, Toros Dağları'nın güneyine çekilerek bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır. Apamea'nın ardından özgürlüğünü kazanan kentler arasında Aigai'nin de adı

²⁴R.B. McShane, *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*, University of Illinois Press 1964, s. 30; O. Tekin a.g.e., s. 144-150.

²⁵ Aigai kent planı, terasları, mimarisi ve birçok detayı ile Pergamon'a benzemektedir. Aigai ile Pergamon arasındaki ilişkiler hakkında bkz.: Y. Sezgin, *Antik Dönemde Pergamon-Aigai İlişkileri*, *Ege Arkeoloji Dergisi* XVII (2012), s. 81-95.

²⁶ Aigai'nin 5 km. güneydoğusunda yer alan Maldan Köyü'nden gelen ve Antiokhos I dönemine tarihlenen bir yazıtta Seleukos Krallığı'nın bölgedeki vergilendirmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bkz.: H. Malay, "A Royal Document from Aigai in Aiolis", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 24 (1983), s. 349-353; G.G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy: The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire*, Cambridge University Press 2004, s. 163. H.S. Lund yazıtta vergilendirmenin Attalos Hanedanlığı ile de ilişkili olabileceğini ileri sürmektedir (H.S. Lund, *Lysimachus - A Study in Early Hellenistic Kingship*, London - New York, 1992, s. 149).

²⁷ M. Aslan, *Galatlar. Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavimi*, İstanbul 2000, s. 267-271.

²⁸ H.-J. Gehrke, "Bir Antik Dönem Metropolünün Tarihçesi", F. Pirson, A. Scholl (ed.), *Pergamon. Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent*, İstanbul 2014, s. 128-129.

²⁹ W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. Tammer S., İstanbul 2002, s. 27-28.

³⁰ Polybius, *His.* 5.77.2, 4.48.2; D. Magie, *Anadolu'da Romalılar. M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Çev. Başgelen N. - Çapar Ö., İstanbul 2007, s. 122-124, dipnot 36.

³¹ E.V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*², Ithaca-London 1971, s. 39; R.E. Allen, *The Attalid Kingdom: a Constitutional History*, Oxford 1983, s. 99; D. Magie a.g.e., s. 29-30. Polybius'un aktarımından anlaşıldığı üzere Aigai ele geçirilmeden önce, M.Ö. 228 yılından itibaren, Attalos egemenliği altındaydı (J. Ma, *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*, New York 2000, s. 46, dipnot 70).

³² R.E. Allena.g.e., s. 42.

³³ D. Magie a.g.e., s. 35-36.

geçmektedir.³⁴ Bu açıdan Yunt Dağı bölgesini bu tarihte, Aigai ile birlikte özgürlüğüne kavuştuğu anlaşılmaktadır.

Antik yazarlardan Polybius'un aktarımına göre, Bithynia kralı II. Prusias ile Attalos arasında gerçekleşen bir savaşta Aigai ciddi bir şekilde tahrip edilmiştir (M.Ö. 156-154).³⁵ Hem Pergamon'da hem de Aigai'de görülen bu tahribattan Yunt Dağı'nın tam olarak nasıl etkilendiği bilinmemektedir. M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında görülen bu tahribatın ardında Aigai antik kenti yeniden imar edilmiş Agora, Halk Meclisi Binası (Bouleuterion), Tiyatro vb. gibi yapılarla donatılmıştır. Bu dönem ile birlikte Aigai ve çevresinin ekonomik açıdan refah bir dönem yaşamaya başladığı anlaşılmaktadır.

M.Ö. 133 yılına gelindiğinde III. Attalos ölümünden önce, akılcı bir politik karar ile Pergamon Krallığı'nı Roma İmparatorluğu'na bağışlamıştır. Bu tarihten sonra Aigai ve çevresindeki bölge varlığını Roma hâkimiyeti altında sürdürmüştür. Pergamon kralı II. Eumenes'in gayrimeşru çocuğu olduğunu iddia eden Aristonikos, Pergamon tahtında hak iddia ederek M.Ö. 133 yılında bir ayaklanma başlatmıştır. Roma ordusu tarafından M.Ö. 129 yılında bastırılan isyan döneminde bölgede ciddi karışıklıklar yaşanmıştır (Resim 6).

Resim 6. Aigai'deki Sur Kapısı'ndan (Yeni Kapı) kuzeybatıya, Yunt Dağı'na bakış (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Bölgenin Roma İmparatorluğu tarafından "Asya Eyaleti" içinde yönetildiği dönemde, imparatorluk yönetimine karşı ciddi bir rahatsızlık ortaya çıkmıştır. Bu hoşnutsuzluktan istifade eden Pontos kralı VI. Mithridates, M.Ö. 89/88 yılında Anadolu'yu Roma egemenliğinden kurtarmak üzere harekete geçti.³⁶ M.Ö.88 yılında, ülkedeki tüm Romalıların ve İtalya kökenlilerin cinsiyet ayrımı yapılmadan katledilmesi emretti. Bu katliamda, başta Ephesos ve Pergamondakiler olmak üzere bir gecede 80 bin Roma yurttaşı öldürülmüştür.³⁷ Tarihe "Ephesos Akşamı" olarak geçen bu katliamdan Aigai ve çevresinde yaşayan Romalılar da etkilenmiş olmalıdır.

Aigai'de Roma yönetimine ilişkin en erken bilgi M.Ö. 1. yüzyıla aittir. Ceasar'ın güvenilir bir adamı ve yakın dostu olan Prokonsül Publius Servilius Isauricus, Asya Valisi olarak görev yaptığı sırada (M.Ö. 46-44) kente ve buradaki Apollon Khresterios Tapınağı'na önemli yardımlarda bulunmuştur.³⁸ Aigai'de ele geçen bir heykel kaidesinin üzerindeki yazıt,

³⁴E.V. Hansen *a.g.e.*, s. 95-96; D. Magie *a.g.e.*, s. 161, dipnot 75.

³⁵Polybius, *His.* 33.13; E.V. Hansen *a.g.e.*, s. 134; D. Magie *a.g.e.*, s. 60.

³⁶A. Mayor, Mithradates. Zehirlenin Kralı. Roma'nın En Amansız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi, (Çev. G. Ergin) Ankara 2013, s. 169-172.

³⁷O. Tekin *a.g.e.*, s. 154-155.

³⁸Kentteki Roma Dönemi'ne ait yapıların önemli bir bölümü ve kentin genişlemesi Publius Servilius Isauricus yönetimi döneminde gerçekleşmiş olmalıdır (M.A. Clerc, "Lesruines d'Aegae en Éolie", *BCH* 10 (1886), s. 292; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 66).

Publius Servilius Isauricus'un yardımları nedeniyle Aigai'de onurlandırıldığını göstermektedir.³⁹ Benzer şekilde, Publius Servilius Isauricus Pergamon'da geleneksel yasaları ve bağımsız demokrasiyi yeniden kurmuş ve bu nedenle de kentin "kurtarıcısı ve hayır sahibi" sıfatını kazanmıştır.⁴⁰

Antik yazarların ve aktarımlarından anladığımız kadarıyla Anadolu tarihinde gerçekleşmiş olan en büyük depremlerden birisi M.S. 17 yılında bir gece yarısı meydana gelmiştir. Romalı tarihçi Tacitus bu deprem ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir ve en çok etkilenen kentler arasında Sardeis (Salihli) ve Magnesia (Manisa) kentlerinin adını saymaktadır.⁴¹ Tacitus "... aynı yıl Asia'nın önemli 12 kenti bir gecede meydana gelen bir depremle yerle bir oldu." ifadesini kullanmaktadır. Roma imparatoru Tiberius genel olarak eyaletlere yardım konusunda pek de istekli sayılmazdı. Fakat söz konusu depremin yarattığı yıkım karşısında Aigai ve diğer 11 Batı Anadolu kentine karşı cömert yardımlarını esirgememiştir. Batı Anadolu kentleri Tiberius'un yardımlarına karşılık olarak Roma'da imparatorun onuruna bir anıt yaptırmışlardı.⁴² M.S. 17 yılındaki depremin yarattığı yıkımdan Yunt Dağı üzerindeki yerleşimlerin de etkilendiğine şüphe yoktur.

M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısında, Gotlar'ın rakibi ve komşusu olan ve Heruliler olarak adlandırılan göçebe bir kavim Anadolu'da birçok merkezi tahrip edip yağmalamıştır.⁴³ M.S. 260 civarında ortaya çıkan Heruli tehlikesinin izlerini Aigai'de görmek mümkündür. M.S. 3. yüzyıla tarihlenen yapıların kapılarının duvar örülerek kapatılması, Aigaililerin yaklaşan Heruli tehlikesinden haber olduğunu göstermektedir. Kent kazılarında elde edilen arkeolojik veriler, Aigai'nin bilinçli olarak terk edildiğini kanıtlamaktadır. M.S. 3. yüzyıla tarihlenen bir sarnıç içine saklanmış olan sikkeler, kenti terk eden halkın tekrar geri dönmeyi düşündüğünü kanıtlamaktadır. Heruli tehlikesinin baş gösterdiği dönemde, Aigai'de ve çevresindeki Yunt Dağı'nda yaşayan insanların nereye kaçtıklarını bilmiyoruz. Fakat en azından Aigai sakinlerinin, kentlerine bir daha dönemedikleri açıktır.

Aigai antik kenti, M.S. 3. yüzyılda terk edilmesinin ardından yaklaşık olarak bin yıl boyunca tekrar iskan görmemiştir. Kentteki son dönem yerleşimi 12. yüzyıl sonlarına aittir. Bu döneme ait geç Bizans kale-iskânına ait sınırlı izler, Doğu Kilise'de görülmektedir. Küçük bir Hristiyan cemaatine hizmet etmek üzere inşa edilmiş olan kilise etrafında Bizans dönemine ait yapı kalıntıları ve Bizans mezarları açığa çıkarılmıştır. Aigai'deki küçük Bizans yerleşimi 1280'lerden sonra, Batı Anadolu topraklarını ele geçiren Türkmenlerin saldırılarından payına düşeni almış olmalıdır. Türkmen kabileleri kesin yerleşim için en geç 1300 yılı civarı tarihi önerilmektedir.

Aigai'de gördüğümüz iskân boşluğundan, Yunt Dağı için söz etmek mümkün değildir. Kentin M.S. 3. yüzyılda terk edilmesinin ardından, kent halkının en azından bir bölümünün, Yunt Dağı üzerindeki daha küçük yerleşimlere/köylere (*kome*) sığındığını düşünebiliriz. Ayrıca, bölgede görülen ve M.S. 4.-6. yüzyıllar arasına tarihlenen çok sayıda çiftlik, aristokrat ailelerin Yunt Dağı üzerinde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Yunt Dağı ve çevresinin Saruhanoğulları tarafından ele geçiriliş tarihi, Manisa Kalesi'nin alındığı 1313 yılından önce olmalıdır.⁴⁴ Manisa ve diğer bölgelerin aksine bugüne kadar Yunt Dağı arazisinde Saruhanoğlu dönemine ait bir bilgi ya da belgeye ulaşılamamıştır. Saruhanoğlu Beyliği'nin eline geçişinden 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen dönemde, coğrafi konumu nedeniyle, Yunt Dağı çok düşük bir nüfus barındırmış olmalıdır. Sultan II.

³⁹Publius Servilius Isauricus ile ilgili yazıtlar için bkz.:M.A. Clerc 1886*a.g.m.*, s. 289; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 47, Abb. 60; 53, Abb. 69; 54, No. 5.

⁴⁰W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. TammerS., İstanbul 2002, s.41.

⁴¹Tac. Ann. 2.47.

⁴²B. Weisser, "Die Basis von Pozzuoli", *Antike Plastik* 30 (2008), s. 105-160.

⁴³A.K. Bowman, P. Garnsey, A. Cameron, *The Cambridge Ancient History: Second Edition: the Crisis of Empire, A.D. 193-337*, Cambridge University Press 2005, s. 429.

⁴⁴Ç. Uluçay, İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 22.

Murat döneminden itibaren Manisa, şehzadelerin gönderildiği en önemli sancak merkezi konumuna yükselmiştir. İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesinden sonra ise Yunt Dağı bölgesinin konar-göçer aşiretler tarafından iskân edilmesine önem verilmiştir.

“Yunt Dağı” adının ne zaman ilk kez kullanıldığı bilinmemekle birlikte, bu isimle Osmanlı yazılı belgelerinde ilk kez 1575 yılı tahririnde karşılaşılmaktadır. Daha sonraki belgelerde ise sadece Yunt Dağı veya Yund Dağı olarak değil bazen Yurt Dağı olarak da geçmektedir.⁴⁵ Yunt Dağı, 16. yüzyıl boyunca artan bir nüfus hareketliliğine sahiptir.⁴⁶ 16. yüzyılın ortalarında başlayıp 17. yüzyılda şiddetlenen isyanlar ve yasadışı hareketler 18. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Bu tarihlerde, Saruhan Sancağı'nda eşkıya en fazla, sarp ve dağlık araziye sahip Yunt Dağı bölgesinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Yunt Dağı, 19. yüzyılın ortasında aşiretlerin bölgeye tekrar yerleştirilmesine kadar geçen süreçte harap ve ıssız kalmıştır.⁴⁷ 1864 yılından itibaren Saruhan Sancağı'nda bulunan Yörük-Türkmen gruplarının bir bölümünün yerleşmiş olduğu, bir bölümünün ise yerleşmek üzere oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁸

---

⁴⁵ Ç. Uluçay, “Yunt Dağında Bir Hafta”, *Gediz* VI/63, (Nisan 1943), s. 3-4.

⁴⁶ F.M. Emecen 1575 yılında Yunt Dağı Nahiyesi'nde 21 adet yerleşme yeri listelemiştir. Bkz.: F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 214-221.

⁴⁷ Ç. Uluçay, *XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 70.

⁴⁸ C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 118.

Aigai Antik Kenti

Aigai antik kenti, Manisa İli Merkez İlçe'ye bağlı Yunddağı Köşeler Köyü'nün 2 km. güneyindeki Gün Dağı'nın üzerinde yer almaktadır. Aigai, güney ucunda birleşen Pythikos ile onun kolu olan Setlik Deresi'nin ortasında bir yarımada gibi uzanan bir tepede ve onun kuzey rüzgârına kapalı batı ve güney yamaçları üzerine konuşlanmıştır. Antik kent, adına antik çağda Aspodene, günümüzde ise Yund Dağı adı verilen volkanik kayalıklarda hayvancılık, özellikle kente adını veren keçi yetiştiriciliği, yer yer küçük ovacıklarda birikmiş verimsiz toprakta tarım yaparak yaşamlarını sürdürenlerin kurduğu bir dağ kentidir. Yaklaşık 1000 yıla yakın bir süre varlığını sürdüren kent, yakındaki Ege Denizi'nin kıyısında yeşermiş uygarlığın izlerini taşıyan görgülü bir halkı barındırmıştır (Resim 7).

Resim 7. Aigai antik kentinin havadan görünümü (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

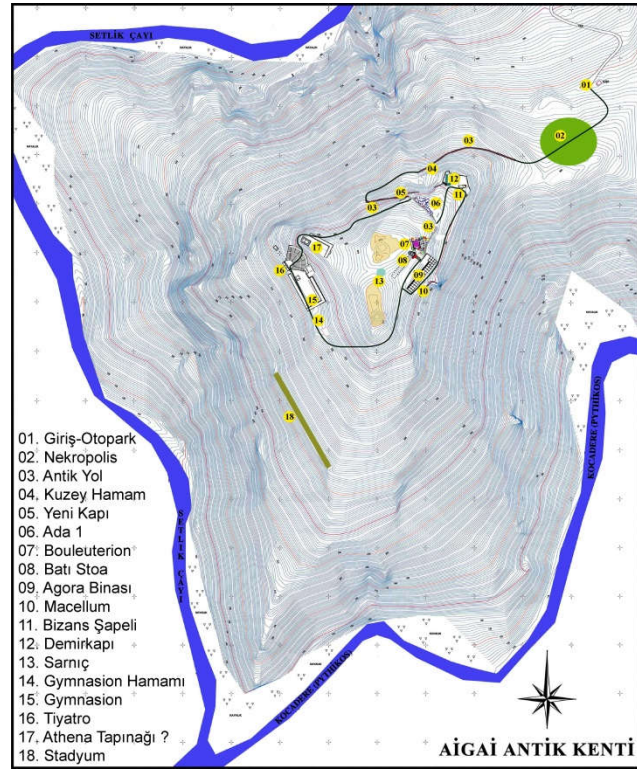
Herodotos, Aigai'yi Aiollerin Aiolis bölgesinde kurduğu 12 kent arasında saymaktadır.⁴⁹ Aioller, M.Ö. 12. yüzyılın ortalarından hemen sonra Kıta Yunanistan'ın Thessalia ve Boiotia bölgelerinden gelip Aiolis bölgesine yerleşmiştir. İlk gelen göçmen dalgasının Ege Denizi kıyılarında tutunduklarını düşünülebilir. Deniz kenarından yaklaşık 13 km içeride yer alan Aigai, daha geç bir tarihte kurulmuş olmalıdır. Bu durumun, az sayıdaki yeni kolonistlerin öncelikle deniz kıyılarını kontrol altına almaları ve nüfus artışı ile birlikte art bölgeleri de kolonize etmeleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bugüne kadar kentte elde edilen arkeolojik veriler, kentin kuruluşunun M.Ö. 700 civarında olduğunu göstermektedir.⁵⁰ İlerleyen kazı çalışmaları, düşük bir ihtimal olsa da, kentin kuruluş tarihini daha erkene çeken veriler sunabilir. Kentin adı Herodotos'ta Aigai (I.149), Polybios'ta Aigaieon (*His. XXXIII.13*) Tacitus'da Aegaeates (*Tac. Ann. II.47*), Plinius'da Aegaeae (*Nat. His., V.32*), kentin bastığı sikkelerde ise, Aigeaion, Aigaion ve Aigeon olarak geçmektedir.

Kentin adını anan diğer antik yazarlardan Strabon (XIII.3.5), Pseudo Skylax (98), ve Plinius (*Nat. His., V.121*), bu yerleşimin deniz kıyısında değil, iç kısımda ve dağlık bölgede olduğunu vurgulamaktadır. Antik Coğrafyacı Strabon "*Aiolis kentlerinin en iyisi ve en büyüğü Kyme'dir. Burasının Lesbos'la birlikte sayıları otuza varan ve halen çoğu yok olmuş bulunan*

⁴⁹ Antik Dönemde Aiolis bölgesindeki yerleşimler için bkz.: M. Heinle, *Eine historische Landeskunde der Aiolis*, Byzas 20, İstanbul 2015.

⁵⁰ Y. Sezgin 2013a.g.m., s.96. 2010 yılında Agora Doğu Stoası önünde arkaik dönem tabakaları tespit edilmiştir. Ayrıca 2015 yılında Nekropolis alanında yürütülen çalışmalarda arkaik döneme tarihlenen mezarlar açığa çıkartılmıştır. Aigai'de ele geçen ve Arkaik döneme tarihlenen bir başlık için bkz.:W. Radt, "Archaisches in Aigai bei Pergamon", *IstMitt* 41(1991), s. 481-484, Taf. 56.

diğer kentlerin metropolis'i [kurucu ana kenti] olduğu söylenebilir” demektir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Aigai gibi diğer Aiol kentlerinin bir bölümü Kyme tarafından, daha geç bir tarihte kurulmuş olmalıdır (Resim 8).

Resim 8. Aigai Antik Kenti (Aigai Kazısı Arşivi).

Aiolis bölgesinin iç kısımlarındaki geniş arazilerin tarıma açılması veya mera olarak kullanılması için oldukça yetersiz bir nüfusla başlayan Hellen iskan hareketi, nüfus artışı ile birlikte yeni alanlara yerleşmeyi zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan kıyıda yerleşmiş ve ekonomik açıdan gelişmiş olan Aiol kentlerinin art bölgelerini güvenlik açısından da kontrol altında tutmaları gerekmektedir. Lydia topraklarından kuzeybatı Anadolu kıyılarına ulaşan en önemli vadilerden birisi üzerinde yer alan Aigai antik kentinin eteklerinden geçen önemli bir antik yol Magnesia'yı (Manisa) Pergamon'un antik limanı olan Elaia'ya bağlamaktadır. Bu veriler Aigaililerin niçin burayı seçtikleri konusuna açıklık getirmektedir.

Attalos Hanedanlığı, yaklaşık 150 yıl süren hâkimiyetleri boyunca, Hellen dünyasının kutsal merkezlerine ve farklı kentlere binalar ve başka adaklar vakfederek bilim ve sanatın koruyucusu olduklarını gösteren bir politika izlemişlerdir. Söz konusu politika bağlamında, Pergamon'un yaklaşık 40 km. güneyinde yer alan Aigai'nin önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Aigai'nin kent planı, teraslamaları, mimarisi ve birçok ayrıntısı Pergamon'u anımsatmaktadır.⁵¹

Aigai'nin Hellenistik dönem boyunca ekonomik açıdan güçlü bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Aigai dokumacılıkta ve yün üretiminde bölgede tek el konumuna gelmiştir.⁵² Apollon Khresterios Tapınağı (Resim 9) tarafından kontrol edilen geniş arazilerden de önemli bir gelir elde edildiği de unutulmamalıdır. Hellenistik döneme ait Aigai sikkeleri üzerinde görülen keçi tasvirleri ve uygun coğrafi koşullar kentin keçi yetiştiriciliği açısından önemli bir

⁵¹ Antikçağda Pergamon ile Aigai arasındaki ilişkiler için bkz.: Y. Sezgin 2012 a.g.m.

⁵² Bu konuya ilişkin yazıt için: S. Reinach, *Chroniques d'Orient: documents sur les fouilles et dé couvertes dans l'Orientalisme de 1883 à 1890*, Paris 1891; E.V. Hansen a.g.e., s.213-214.

merkez olduğunu düşündürmektedir.⁵³ Mısır'ın Anadolu'ya papirüs ihracatını durdurmasının ardından üreilmeye başlanan parşömenin ilk örnekleri keçi ya da koyun derisinden hazırlanmıştır. Hellenistik döneminin en büyük kütüphanelerinden birine sahip olan Pergamon'un ihtiyaç duyduğu büyük miktarlardaki parşömen, dost ve müttefik Aigai'den karşılanmış olmalıdır.⁵⁴

Resim 9. Apollon Khresterios Tapınağı'nın 1880'li yıllarda çekilmiş fotoğrafı (R.Bohn, C. Schuchhardt,Abb. 56)

Antik dönemde Aigai antik kenti yalnızca Gün Dağı üzerinde yer alan kalıntılardan ibaret değildi. Evsel mekanları, anıtsal kamusal yapıları ve surlarıyla klasik bir Hellen Polisi görünümündeki kent, etrafındaki arazileri de kontrol etmekteydi. Çevrede ele geçen sınır taşları Aigai'nin Yunt Dağı'nın önemli bir bölümünü kontrol ettiğini göstermektedir.⁵⁵ Bu açıdan kent nüfusu sadece tepe üzerindeki kent merkezinde değil aynı zamanda çevredeki köylerde ve çiftliklerde de yaşamaktaydı. Elimizdeki veriler toplam nüfus sayısı hakkında kesin konuşmamıza şimdilik izin vermemekte. Gene de hem kentte sürdürülen çalışmalar hem de diğer alanlardan gelen verilere dayanarak, kentin yönetiminde söz sahibi olan ve kent arazilerinin ve sürülerin çoğunun kontrolünü elinde bulunduran zengin ailelerin bulunduğunu, ayrıca sınırlı mülkleri bulunan diğer özgür yurttaşların da nüfusta önemli bir yere sahip olduğunu, bunların dışında kölelerin de yaşadığını söylemek mümkündür. Özgür ve köle nüfusun tarım, hayvancılık, zanaatkarlık, işçilik, ticaret gibi farklı alanlarda uzmanlaştıkları düşünülebilir. Ayrıca özellikle kentin yakınında yer alan Apollon Khresterios tapınağı ve kentteki diğer tapınakların kontrol ettiği ve gelirlerini topladığı sermayenin yarattığı dini bir elit grubun da varlığından bahsedebiliriz.⁵⁶

Aigai ören yerindeki ilk çalışmalar Fransız araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentteki ilk araştırma 1881 yılında S. Reinach tarafından yapılmıştır. Reinach, Nemrut Kalesi'ndeki yerleşmenin ilk kez kendisi ve W.M. Ramsay tarafından incelendiğinin söylemektedir.⁵⁷ Kentteki ilk kazı çalışmaları ise 1882 yılının yaz mevsiminde Fransız araştırmacı M.A. Clerc tarafından yürütülmüştür.⁵⁸ Clerc, nekropolis alanında yürüttüğü kazı çalışmalarında, buluntuları günümüzde Louvre Müzesi'nde korunmakta olan 450 mezarın kazısını gerçekleştirmiştir.⁵⁹ Kentteki en kapsamlı çalışmalar ise Pergamon kazısı üyesi olan R.

⁵³W.G. Sayles, *Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World*, Krause Publications 2007, s.87.

⁵⁴Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 89.

⁵⁵ Bkz. dipnot 11

⁵⁶ Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 96, dipnot 3.

⁵⁷S. Reinach *a.g.e.*, s. 221, 648; W.M. Ramsay *a.g.e.*, s. 292.

⁵⁸ M.A. Clerc 1886 *a.g.m.* ve M.A. Clerc, "Fouilles d'Aegae en Éolide", *BCH* 15 (1891), s. 213-237.

⁵⁹ M.A. Clerc 1891 *a.g.m.*, s. 213-237.

Bohn ve C. Schuchhardt tarafından yürütülmüştür.⁶⁰ Aigai antik kentinin bulunduğu Gün Dağı üzerine asfalt yol 2000'li yılların başında gelmiştir. Bu tarihe kadar kimse antik kentte kazı çalışmaları yürütmeye cesaret etmemiş ya da edememiştir. Aigai antik kentindeki son dönem kazıları, 2004-2016 yılları arasında, Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümünden Prof. Dr. Ersin Doğer başkanlığındaki ekip tarafından yürütülmüştür. 2017 yılından itibaren gerçekleştirilen çalışmalar ise Manisa Celal Bayar Üniversitesi Arkeoloji Bölümünden Doç. Dr. Yusuf Sezgin'in bilimsel danışmanlığında; *Ege Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli Üniversitesi, Écolepratiquedeshautesétudes, Ludwig-Maximilians-Universität, Centrenational de la recherchescientifique, École normale supérieure, Christian-Albrechts-UniversitätzuKiel, UniversitàdellaCalabria, Université de Bordeaux, DeutscheArchäologischeInstitut* gibi çeşitli kurumlardan bilim insanları ve öğrencilerin katılımıyla yürütülmektedir. Şimdiye kadar Kent Meclisi Binası (Bouleuterion), Bizans Şapeli, Agora Binası, Makellon (et-balık pazarı), Kuzey Hamamı, kent kapıları, kent surları, nekropolis (mezarlık alanı) ve sanayi mahallesi gibi alanlarda kazı ve inceleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu alanların bazılarında kazı çalışmasının ardından restorasyon aşamasına gelinmiştir. Ayrıca 2015 yılından itibaren Aigai Kazısı Başkanlığı ile Alman, İtalyan ve Fransız paydaşların birlikte yürüttüğü Aiolis Nekropolislerine ilişkin uluslararası bir projenin önemli ayaklarından birisini Aigai Nekropolisi'nde yapılan çok uluslu ve çok disiplinli çalışmalar oluşturmaktadır.

Aigai Bouleuterionu (Halk Meclisi Binası)

Pergamon kazı ekibi üyelerinin, 1886 yılında, kentte yaptıkları araştırmalarda Bouleuterion'a ilişkin ilk veriler elde edilmiştir.⁶¹ Bouleuterion yakınlarında belirlenen bir arşitrav bloğu üzerindeki yazıt Apollonidas oğlu Antiphanes'in Zeus Bollaioş, Hestia Bollaia ve Demos'a (yurttaşlar topluluğu) bir bina adadığını göstermektedir. Kuşkusuz bu yazıt yıkılmadan önce Bouleuterion'un ön cephe duvarı üzerinde yer almaktaydı.⁶²

Bouleuterion Agora Meydanı'na bağlanan ana yol üzerinde (Agora Caddesi) eğimli bir arazide, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. 24x14 m. ölçülerindeki yapı üç ana bölümden oluşmaktadır. Bouleuterion'un batıdaki giriş kısmında İon düzeninde altı adet sütunla tasarlanmış bir galeriden oluşan kulis yer almaktadır. Cavea bölümü on iki basamaklı ve yaklaşık yüz doksan kişi kapasitelidir (Resim 10). Orkestra ise yarım daire formundadır. Yapı, genel form ve plan özellikleri açısından, Theatron formu bir diğer yapı olan odeona çok benzerdir. Ancak, arşitrav bloğu üzerindeki yazıt, yapı içinde tespit edilen Hestia Bollaia kült heykeli ve sahne binasına ait hiçbir izin olmaması söz konusu yapının odeon olamayacağını kanıtlamaktadır. Caveanın her iki yanından ve tam orta bölümünden geçen üç ayrı merdiven ile orkestraya ulaşılmaktadır. Orkestranın hemen doğusunda, yürüme düzleminin altında dört mekân yer almaktadır. Binanın Agora Caddesi'ne bakan cephesinden, çift kanatlı birer kapı ile girilen mekânlar ön ve arka odadan oluşmaktadır. İşlevleri şu an için net olarak tespit edilemeyen ön ve arka odalar arasındaki geçiş tek kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır.

⁶⁰ R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*

⁶¹ Aigai bouleuterionu için bkz.: D. Gneisz, *Dasantike Rathaus. Dasgriechische Bouleuterion und diefrührömische Curia*, Wien 1990, s. 301, Abb. 18; F. Rumscheid, *Untersuchungenzurkleinasiatischen Bauornamentikdes Hellenismus*, Mainz 1994, Cat.No. 3; E. Doğer v.d. 2008 *a.g.m.*, s. 214-218; Ş. Tül, *Aigai. Aiolis'de Bir Dağ Kent*, İstanbul 1995, s. 21-22; Y. Sezgin 2013 *a.g.m.* s. 99-102; M. Gürbüz, *Aigai Bouleuterionu*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2015; Y. Sezgin, S. Aybek, "A Group of Portrait Statues from the Bouleuterion of Aigai: A Preliminary Report", R. von den Hoff, F. Queyrel, E. Perrin-Saminadayar (ed.), *Eikones : portraits en contexte : recherches nouvelles sur les portraits grecsdu Ve aulers.av.J.-C.*, Venosa: Osanna Edizioni2016, s. 20-28.

⁶² Y. Sezgin, S. Aybek *a.g.m.*, s. 21-22, fig. 3.

Resim 10. Bouleuterion'un içten görünümü (3D Çizim- Aigai Kazısı Arşivi).

Orkestraya bitişik olan arka sıradaki odalardan iç tarafta kalan iki odayı ayıran duvarın merkezinde, üzerine Hestia Bollaia⁶³ heykelinin oturduğu, dikdörtgen büyük boyutlu blok taşlardan örülmüş kare planlı bir platform açığa çıkarılmıştır. Hestia Bollaia heykeli söz konusu platformun hemen önüne (doğu) devrilmiş şekilde ele geçmiştir. Hestia kültü aynı zamanda Prytaneion ile ilişkili olmasına karşın Bouleuterion'da Hestia kültürünün yer alması, söz konusu yapının hem Bouleuterion hem Prytaneion olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ana kayaya oyulmuş bir bothros çukuru üzerine oturan platform, orkestranın yürüme düzlemine kadar yükselmektedir. Bothros çukuru içerisinden lagynos, tek kulplu testi, kâse vb. kapların yanı sıra on altı adet bronz sikke, pişmiş toprak figürin, kandil, ağırşak ve maltız parçaları bulunmuştur. Ele geçen buluntular yapının inşasını kutsamak adına gerçekleştirilen ritüele yönelik bir törene işaret etmektedir (Resim 11). Bothros çukurundan ele geçen buluntuların tamamı M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına aittir ve yapıya ilişkin *TerminusAnteQuem* vermektedir.⁶⁴ Bununla birlikte, odaların tabanlarının üzerinde ve yapının kuzeybatı köşesine eklenen mekânlar topluluğu ile yapı arasında yer alan bir *peristhasis*'te (Res. 7) *in-situ* olarak ele geçen M.S. 3. yüzyıla tarihli seramiklerin yanı sıra, Valerianus-Gallienus (M.S. 253-268) ve Alexander Severus-Philippus Arabs dönemlerine (M.S. 222-249)ait bronz sikkeler, Bouleuterion'un son evresine ilişkin kesin veriler sunmaktadır.⁶⁵

⁶³Hestia Bollaia heykeli için bkz.:Y. Sezgin, S. Aybek *a.g.m.*, s. 24, fig. 7, s. 28-31.

⁶⁴ E. Doğerv.d. 2008 *a.g.m.*, s. 227, Res. 8; E. Doğer, Y. Sezgin, L. Doğer, M. Gürbüz, M.H. Kan, "Aigai", A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat (ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir 2012, s. 192, Çiz. 3; Y. Sezgin, S. Aybek *a.g.m.*, s. 22-23, fig. 5.

⁶⁵ Y. Sezgin2013 *a.g.e.*, s. 101.

Resim 11. Bouleuterion'un inşasını kutsamak için gerçekleştirilen ritüel ile ilişkili buluntular (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Dükkânların içine yıkılan Meclis enkazında altı adet mermerden baş ve bunlara ait gövdeler ele geçmiştir. Heykellerin orijinalinde, Bouleuterion'un kuzey duvarının doğu bölümü ve cephe duvarının iç kesimlerinde oluşturulmuş payeler üzerinde, durdukları anlaşılmaktadır. Heykellerden iki tanesinin kaidesi üzerinde yer alan antik yunanca yazı, her iki heykelin de Pergamonlu heykeltıraş, Hippias oğlu Menestratos tarafından yapıldığını göstermektedir.⁶⁶

Bouleuterion'un oturma sıralarının tahrip olan güney kısmında, orkestrada ve kuliste yapılan sondajlarda Bouleuterion'un altında, daha erken döneme ait, bir yapının izleri tespit edilmiştir.⁶⁷ Bouleuterion'un inşaat aşamasında erken yapı ciddi oranda tahrip olmuştur ve erken yapıya ilişkin *in-situ* buluntu oldukça sınırlı sayıdadır. Kulisin doğu duvarının hemen batısındaki dar bir alanda, erken yapıya ait sıkıştırılmış bir toprak taban izine rastlanmıştır. Tabanın hemen altından *in-situ* durumda, M.Ö. 3. yüzyıl sonu-2. yüzyıl başına tarihli, kalıp yapımı sürahi ele geçmiştir.⁶⁸ Söz konusu tarih erken yapının son evre kullanımı için *terminus* oluşturmaktadır. Bouleuterion'un orkestrasında gerçekleştirilen sondajda, erken yapı ile ilişkili olduğu anlaşılan bir bothros ortaya çıkarılmıştır. Mutfak ve içki kapları ağırlıklı, yoğun seramik ve kemik içeren bothros, olasılıkla erken dönem yapısının inşası öncesi gerçekleştirilen ritüele ilişkin olarak açılmıştır. Tarihlenebilir buluntular M.Ö. 4. yüzyıl sonlarına işaret etmektedir.⁶⁹

Bouleuterion'un altında, oldukça sınırlı alanlarda izlerini tespit edilebilen erken dönem yapısı, mimarisi ile kısmen ayakta olan Meclis Binası'ndan farklı bir plana sahiptir. Söz konusu yapının, daha küçük boyutlu erken bir Bouleuterion'a ait olabileceğini düşünmek gerekmektedir. Bothros içerisinde ele geçen M.Ö. 4. yüzyıl sonlarına ait buluntular, Aigai Bouleuterion'unun ilk olarak bu tarihte inşa edildiğini düşündürmektedir.

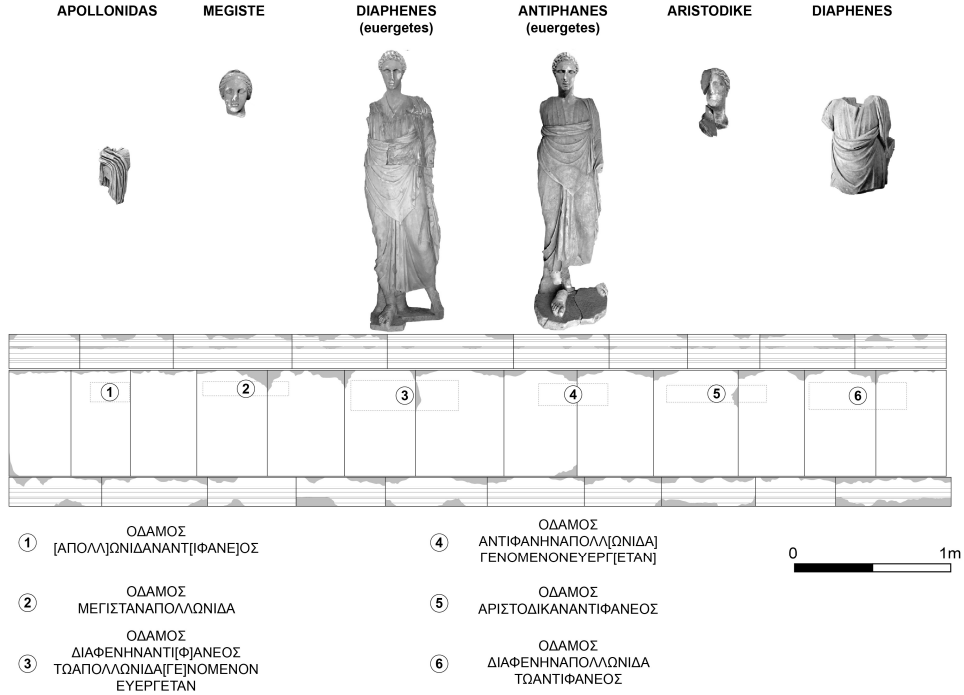
⁶⁶ Bouleuterion'da ele geçen heykeltıraşlık eserleri için bkz.: Y. Sezgin, S. Aybek *a.g.m.* İmza için ayrıca bkz.: S. Kansteiner, K. Hallof, L. Lehmann, B. Seidensticker, K. Stemmer (ed.), *Der Neue Overbeck. Die antiken Schriftquellen zu den bildenden Künsten der Griechen*, 5 vols., Berlin / New York, 2014, s. 349, No. 3955 (SEG 58, 1368).

⁶⁷ Y. Sezgin 2013 *a.g.e.*, s. 101; M. Gürbüzera *a.g.e.*, s. 74-82.

⁶⁸ E. Doğerv.d. 2012 *a.g.e.*, s. 192, Res. 7. Benzer bir örnek için: S.I. Rotroff, *The Athenian Agora*, Volume 22, *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls*, Princeton 1982, pl. 69, 89, 406.

⁶⁹ E. Doğer v.d. 2012 *a.g.m.*, s. 190, Res. 4; Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 101, Res. 4.

M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında, kentteki büyük imar faaliyetleri ile birlikte Bouleuterion'da da köklü değişikliklere gidilmiş, eski binanın yerine daha büyük bir meclis binası inşa edilmiştir. Bouleuterion'un inşasına destek veren Antiphanes ve Diaphenes isimli hayırseverler (*euergetes*) ve diğer aile fertleri, heykelleri yapının kuzey duvarı önünde yer alan uzun bir niş üzerinde sergilenerek onurlandırılmıştır. Meclis binasının ön kısmındaki odalardan söz konusu heykeller ile birlikte onurlandırma yazıtlarının yer aldığı kaideler de ele geçmiştir.

Resim 12. Bouleuterion'un inşası için sponsorluk yapan aile bireylerine ait heykeller ve bunlara ait yazıtlı heykel kaideleri (Aigai Kazısı Arşivi).

M.S. 3. yüzyıla kadar, yaklaşık beş yüzyıl, varlığını sürdürebilen Bouleuterion, zamanın ve depremlerin yer aldığı doğa olaylarının yarattığı tahribatlar sonucunda çok sayıda onarım görmüştür. Yapı duvarlarının iç yüzlerindeki örgülerde ve özellikle de güney duvarının tamamında farklı teknikler bir arada kullanılmıştır. M.S. 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kent terk edilmiş ve Bouleuterion kullanımdan çıkmıştır. M.S. 12.-13. yüzyıllara gelindiğinde, kentte yeni bir imar faaliyeti sürdürülmüş ve bunun sonucunda Bouleuterion'a ait mimari elemanlar yeni yapıların inşasında kullanılmıştır.

Aigai Agora Binası (Çarşı Binası)

Hellenlere özgü bir kavram olan Agora yaygın şekilde, eksik bir ifade ile “pazaryeri” diye tanımlanmaktadır. Agora, daha doğru ve kapsayıcı bir tanımlama ile “halkın bir araya geldiği yer” anlamında kullanılmaktadır. Aigai Agorası, kentin yerleştiği tepenin kuzeydoğu yamacında, Agora Meydanı'nı oluşturan terasın doğusunda yer almaktadır.⁷⁰ Söz konusu teras boydan boya geçen anıtsal yapısıyla kuzey-güney doğrultulu, fakat doğu-batı cephe olarak konumlanmıştır. Yaklaşık 80 m. uzunluğunda ve doğu duvarı 10.50 m. yüksekliğinde korunan Agora binası üç katlı inşa edilmiştir. Yapı batıda, aradaki bir duvarı vasıtasıyla Agora Meydanı terasına yaslanmaktadır (Resim 13).

⁷⁰ Agora Binası için bkz.: R. Bohn, C. Schuchhardt *a.g.m.*, s. 14-27; Ş. Tül *a.g.e.*, s. 23-28; E. Doğer v.d. 2008 *a.g.m.*, s. 218-219; Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 102-104; B. Sielhorst, *Hellenistische Agorai*, Berlin/München/Boston 2015, s. 279-280, Abb. 73-74.

Resim 13. Aigai Agora Binası (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Birinci kat, dükkan olması kuvvetle muhtemel, önlü arkalı on dört odaya ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan on iki adedi doğu, iki adedi ise kuzey cephelidir. Eldeki mimari izlere göre birinci kat 4.50 m. yüksekliğindedir. İkinci kat hakkında fikir verebilecek mimari parçalar son derece azdır. Bu katın odalara bölünmüş olduğuna dair elde bir veri bulunmamakla birlikte, bu ihtimal de göz ardı edilmemelidir. Asıl önemli soru ikinci katın hangi amaçla kullanıldığıdır. Güney cephede, *in-situ* durumda korunan eşik taşı, ikinci kat girişine işaret etmektedir. Bu katın hava ve ışık gereksinimi ise yine saçaklı ve içeriye doğru genişleyen küçük pencerelerle sağlanmıştır.

Yapının üçüncü katı, Agora Meydanı'ndan birkaç basamakla çıkılan, üzeri, çift sıra sütunların taşıdığı çatıyla örtülü bir stoadır ve meydanın doğu sınırını oluşturmaktadır. Bu alandaki enkazda ele geçen mimari parçalar ve sütun elemanları, stoa yüksekliğinin yaklaşık olarak birinci kat ile aynı (4.50 m.) olduğunu göstermektedir. Cephede Dor düzeni kullanılmışken, içeride kalan ikinci sütun sırasını İon sütunları oluşturmaktadır. Sütunlar da binanın geneliyle aynı malzemedен, andezit taşından üretilmiş olmakla birlikte, İon sütunlarının başlıkları mermerdir (Resim 14).

Resim 14. Agora Binası'nın üçüncü katına ait stoadan, dükkanların içine düşen İon stilinde sütun parçaları (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

“L” formulu bir plan şeması gösteren binanın kuzeyinde, batıya doğru dönerek yapıya bu formu kazandıran kısım, üçüncü katla orta kat arasında bir seviyede, Agora Caddesi'nin eğimine göre düzenlenmiş ve söz konusu caddeye açılmaktadır. Bouleuterion'adoğru bakan ve kendi girişine sahip olan bu kısım ayrı bir mekândır ve Dor düzeninde tasarlanmıştır. Gerek düzenlemesi gerekse de Agora sisteminin dışında, caddeye, Bouleuterion'a bakan kendi girişi ve cephesi, gerekse de kot olarak yapının kat düzenlemesinin dışında kalıyor oluşu, bu kısmın farklı bir amaca hizmet ettiğini düşündürmektedir.

Agora Binası, kesme taş bloklardan (andezit) atkılı isodomik duvar örgü sistemiyle inşa edilmiştir. Kapı, pencere, korkuluk blokları gibi dışarıklı elemanlar haricinde ne kimyasal ne de fiziksel bağlayıcılar kullanılmamıştır. 0.85 m. kalınlığındaki çift yüzlü duvarın içi moloz dolgudur ve dış yüzdeki bloklar içeriye göre daha özenli yapılmıştır. Binanın köşelerinde “fermuar bindirme” sistemine sadık kalınmış ve Hellenistik dönemin ortalarından M.Ö. 1. yüzyıla kadar, kesme taş binaların köşelerinde moda olan “pahlama” burada da uygulanmıştır. Yapının doğramalarının ahşap, bağlayıcıların kurşun takviyeli bronz ve/veya demir olduğu anlaşılmaktadır. Sütun başlıkları gibi daha özel elemanlarda ise mermer kullanılmıştır.

Agora Binası'nda gerçekleştirilen sınırlı çalışmalarda, yapının net bir şekilde tarihlenmesine olanak sağlayacak tabaka ve düzlemler tespit edilememiştir. Bununla birlikte genel plan itibarıyla ve özellikle de İon başlıklarının yardımıyla yapıyı M.Ö. 2. yüzyıl oralarına tarihlemek mümkündür. 2010 yılı çalışmalarında Agora Binasının doğusunda bulunan terasta, sınırlı bir alanda yürütülen çalışmalar sonucunda M.Ö. 7.-6. yüzyıla ait tabakalar ve bununla ilişkili bir duvar açığa çıkarılmıştır.

Aigai Macellum'u (Et-Balık Pazarı)

Agora Binası'nın zemin katı düzleminde, yapının doğusunda bulunan alan bir teras ya da küçük meydan şeklinde tasarlanmıştır. Bu küçük meydana Agora Binası'ndan ayrı, fakat onunla çok yakın bir ilişki içinde olan bir yapı yer almaktadır. Söz konusu yapı Hellenlerin “Makellon”, Romalıların “Macellum” adını verdikleri bir balık veya et pazarı olarak hizmet etmiş olmalıdır.⁷¹ 8.56 m. çapındaki yapı, düzgün plaka taşlardan oluşturulan dört basamağa sahiptir. Yapının ilk sırasını oluşturan bazı blok taşların üzerinde Φ, Γ, Μ, Ν, Δ, Ζ, C, gibi Hellen alfabesine ait harfler kazınmıştır. Bu durum blokların bir plan dâhilinde kesilip şekillendirildiklerini kanıtlamaktadır. Macellum'un zemini, bir ıslak mekân olarak kullanıldığı için düzgün blok taşlarla döşenmiştir. Yalıtımın sağlanması için, plaka taşlar kireç harcı zemin içine gömülmüştür (Resim 15).

⁷¹ E. Doğer, “Aigai'de Bir Macellum”, *Miko*, Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi, Sayı 5, 2006, s. 12-14; E. Doğerv.d. 2008 *a.g.m.*, s. 219; Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 104.

Resim 15. Agora Binası ve macellum'un doğudan, havadan görünümü(Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Yapının biri doğu kenarda, tabanın oturma sırası ile birleştiği noktada basamağa oyulmuş, diğeri ilk basamak üzerinde ikinci basamağı oluşturan taşa oyulmuş yarım ay formundaki iki delik, suyun yapının içine giriş ve çıkışını sağlamak üzere yapılmış olmalıdır. Tabaanın oturma basamaklarına yakın alanlarda, taban plakalarının üzerine oyulmuş oluklu kenet delikleri ve kare formlu taş veya başka malzemeden masa veya tezgâh yerlerini belirleyen kazıma çizgiler mekânın gerçekten de bir Macellum olduğunu düşündürmektedir (Resim 16).

Resim 16. Macellum'un havadan görünümü (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Aigai Nekropolis Alanı (Mezarlık)

Aigai kentinin yer aldığı Gün Dağı'nın kuzeydoğu etekleri ile daha kuzeyde Gryneion-Magnesia arasındaki antik yolun geçtiği vadinin kuzey yamaçları nekropolis alanı olarak kullanılmıştır. Mezar tipleri arasında sınırları alçak taş sıraları ile belirlenmiş ve yığma toprağını kaybetmiş küçük boyutlu tümülüsler, az sayıda oda mezarlar, sandık mezarlar, sandık mezarları çevreleyen kare yapılar, doğrudan toprağa gömüler, lahitler ve amphora mezarlar

dikkati çekmektedir. Nekropoliste kazılan en erken mezarlar, kentin kuruluşu ile çağdaştır ve M.Ö. 8. yüzyıl sonlarına aittir.

Resim 17. Kentin güneyinde yer alan Hellenistik dönem sur duvarı ve bastion(Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Hellenistik dönemde kentin büyümesine paralel olarak nekropolis alanı da büyümüştür (Resim 17). Bu dönemde, mezarlar dikilitaşlar/steller ile belirlenmiştir. Bunlara ilişkin çok sayıda andezit taştan oyulmuş kaideler görülmektedir. Kaidelerin üstünde durması gereken dikilitaşlar yerel andezit taştan, kireçtaşı ya da mermerden yapılmıştır. Kimi eksedra parçaları ve sunak taşları kentin nekropolis alanına yüzyıllarca sürdüğü anlaşılan tahriplere karşın bir görsellik katmaktadır. Roma döneminde, M.S. 2. yüzyılın sonu-3. yüzyıl başına ait attika, çerçevesel ve girlandlı andezit lahitler nekropoliste yoğun olarak kullanılmıştır. Kimi lahitler Hellenistik döneme ait kare avluların içlerine yerleştirilmiştir (Resim 18).

Resim 18. Hellenistik döneme ait taş sanduka mezar örnekleri (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Aigai'de Sarnıçlar ve Su Sistemleri

Aigai kenti yaşamı boyunca yağmur suyuna ihtiyaç duymuştur. Yağmur suyunun binaların temellerini yıpratıcı etkisi hünerli drenaj kanalları ile en aza indirilmiş ve taş döşeli yolların altında yer alan kanalizasyon sistemleri ile de sayıları yüzleri bulan kapalı sarnıçlara ve açık hayvan sulama göletlerine veya hamam depolarına yönlendirilmiştir. Özellikle su ile ilgili altyapı düzenlemeleri Aigaililer için hayati bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Yoğun nüfuslu bir antik kente su temin etmenin birkaç yolu bulunmaktadır: Kuyular ve kaynaklar yoluyla yer altı suyuna erişim sağlanabilir veya kentten yüksekte yer alan bir kaynaktan su kemerleri ve borular aracılığıyla kente su taşınabilir. Ancak çevresinden yüksekte kurulu olan ve yakınında kendisinden daha yüksek bir su kaynağı da bulunmayan Aigai'de bu seçenekler imkansız gibidir(Resim 19).⁷²

Resim 19. Ada 1 sektöründe yer alan sarnıçlardan birisi ve sarnıca su sağlayan künk sistemi (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Diğer bir seçenek olarak yer yüzeyindeki suya, akarsular gibi kaynaklardan erişmek mümkündür ve bu seçenek Aigai'de kısmen de olsa uygulanmış olmalıdır. Kentin üstünde kurulu olduğu tepenin yamaçlarından geçen akarsulardan (Kocaçay-Güzelhisar Çayı) kente su taşınmış olabilir. Ancak bu seçenek, sürekli ve yoğun bir işgücü gerektirmektedir ve de kuşatmalar gibi bazı durumlarda işe yaramamaktadır. Sonuncu seçenek ise yağmur suyunu biriktirmektir. Aigaililer, tabiri yerindeyse kentin üstüne düşen her bir yağmur damlasını oluklar, künkler ve kanallar yoluyla sarnıçlara taşımışlardır. Aigaililer bu sayede sadece günlük su ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, bir tepenin üstünde yer alan kentte en az iki adet hamamı da işletmeyi başarmışlardır. Kentte atık suyun ayrı olarak taşınması için bir kanalizasyon sistemi de geliştirilmiştir.

Aigai Kent Kapısı - Demirkapı

Eski araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da adıyla sözü edilen *Demirkapı*,⁷³ kazıların başladığı 2004 yılına kadar ziyaretçilerin yukarı kente ilk adımlarını attıkları, tek giriş noktasıydı.⁷⁴ 2004 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında Demirkapı'nın daha geç bir dönemde (muhtemelen Roma Çağı'nda) kapatılıp iptal edildiği tespit edilmiştir. Kentin kullanılmayan değişik yapılarından sökülmüş lento ve arşitrav türü

⁷² Ada 1 sektöründe yer alan ve M.S. 3. yüzyılın 3. çeyreğine ait toplam 6 adet sarnıcın kazısı gerçekleştirilmiştir. Kazısı yapılan, Bizans dönemine ait başka bir sarnıç için bkz.: Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 105.

⁷³ R. Bohn, C. Schuchhardt *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁴ Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 105-107.

bloklarla gerçekleştirilen kapatma eylemi, Demirkapı'nın hemen kuzeyinde yer alan ve kentin en büyük kamu hamamlarından biri olan Kuzey Hamamı'nın muhtemelen M.S. 2.-3. yüzyıllarda inşa edilmesiyle ilişkili olmalıdır. Kapının dışında yapılan sondajlarda kapıya yönelen herhangi bir taş döşeme izine rastlanmamasına karşın, kapı girişinden kentin içine doğru oldukça büyük plaka taşlarla döşenmiş bir yol sistemi mevcuttur. Kapının dışında olması gereken taş döşeme yol kamu hamamı inşası sırasında tahrip edilmiş olmalıdır(Resim 20).

Resim 20. Demirkapı ve kent surlarının batıdan görünümü (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Yol, kapıdan itibaren kentin içine doğru yükselerek iki farklı yönde devam etmektedir. Döşeme yolun altında, ana kayaya oyulmuş ve bir insanın girmesine müsaade eden kanal sistemleri mevcuttur. Söz konusu kanal sistemi yolun altından, batıdan doğuya doğru yaklaşık 10 m. uzanır ve bir kolu kuzeye, bir kolu da doğuya dönerek devam eder. Kanal sisteminin, Demirkapı'nın arka alanına düşen yağmur sularını kapının dışında alt koddaki yer alan kamu hamamının sarnıç ve su toplama havuzuna yöneltmek üzere inşa edildiğini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Demirkapı'nın girişinde, sol ve sağ yanlarda ana giriş kapısının söve taşları dikkati çekmektedir. Söveleri geçince sol tarafta (kuzey yönde) kentin surlarına bitişik olarak yapılmış, kapının içine bir kapı ile açılan ve yine birbirlerine kapılar ile bağlı yan yana 4 adet mekân dikkati çekmektedir. İptal edilmeden önce Demirkapı'nın kontrolünde kullanıldığını düşündüğümüz bu mekânlar kapının iptalinden sonra Roma döneminde (M.S. 2. ve 3. yüzyıllar) arka alanda oluşturan büyük mekân içine katılmış olmalıdır.⁷⁵

Demirkapı'nın kapatılmasından sonra kapının arkasında bulunan ve kapının işlevini sürdürdüğü sırada henüz hangi amaçlar için kullanılmış olduğunu tespit edilemeyen geniş alan muhtemelen avlulu, sarnıçlı geniş bir yapı için inşaata açılmış olmalıdır. Aynı yapı kompleksine ait olan bir mekânın (1 no.lu mekân) batı yarısında kireç katkılı sıkıştırılmış kum ve çakıldan oluşan bir taban tespit edilmiştir. Taban, üzerinde *in-situ* olarak ele geçen buluntular yardımıyla M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenmiştir. Genel kullanımına ilişkin olarak yapılan ilk gözlemler, mekânın bir *Andron* olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kireç taban ve renkli stuccolar ile bezenmiş duvarlarının varlığı, suya ihtiyaç duyulan bir temizlik gereksinimi, kanal içinde ele geçen hayvan kemikleri, zeytin çekirdekleri gibi yeme içme ile ilişkili veriler, bu varsayımı desteklemektedir. Fakat yine de etrafındaki diğer mekânların kazısının tamamlanmadan net sonuçlara ulaşmak şu an için pek mümkün görünmemektedir.

Aigai Kent Kapısı - Yenikapı

Yenikapı adıyla tanımlanan sur kapısı Demirkapı'ya göre yaklaşık 100 metre batıda yer almaktadır. Arkaik yukarı kent suru burada bindirme özellikli bir kapı yapmaktadır. Demirkapı ile arasında bir burç bulunmaktadır. Arkaik yukarı kent surlarının bindirme yaptığı bu kesimde kapı aralığı olarak öngörülen kesimde sur duvarına göre daha derince bir çukur kesim ve kapı mimari üyesi olabilecek taşlar yüzeyde tespit edilmiştir (Resim 21).⁷⁶

⁷⁵ E. Doğer v.d. 2008 *a.g.m.*, s. 210; Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 106.

⁷⁶ E. Doğer v.d. 2008 *a.g.m.*, s. 211-214; Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 107.

Resim 21. Yenikapı ve kapıya batıdan ulaşan antik yol (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Bu alanda yürütülen çalışmalarda Dor düzenindeki bir arşitrav parçası üzerinde yer alan önemli bir yazıt tespit edilmiştir. Latince yazıtta ..]PORE XII[.. yazmaktadır. Bu yazıtın üstünde ikinci bir arşitrav parçası üzerinde de ..]VRBIV[.. yazıtı okunmaktadır. Söz konusu yazıt bir kalıptır ve İmparator Tiberius'un M.S. 17 yılı depreminden sonra kuzey Ege'de yenilediği kentlerin varlığını belirtir. Bu onarım evresi, yazıt yardımıyla elde edilen, yaklaşık 34-35 yıllarına ait olmalıdır.

Aigai Bizans Dönemi Kilisesi

Aigai M.S. 3. yüzyılın 3. çeyreğindeki terk edilmesinin ardından, yerleşim tekrar MS geç 12. yüzyılda başlamıştır. Ortaçağ' ait tarihsel verileri içeren konsil listelerinde Aigai'nin adı Asia Diokesisliğine bağlı Ephesos'un yardımcı piskoposluklarından biri olarak geçmektedir. Kentin adına, 451/Khalkedon ve 787/II. Nikaia konsillerinde rastlanmaktadır. 1230 tarihinden sonraki piskoposluk listelerinde kentin adı görülmemektedir.⁷⁷

Bu kısa süreli iskan sırasında, kentte küçük bir kilise inşa edilmiş ve kentteki kamu yapılarının tamamına yakını yıkılarak, kurşunları toplanmıştır. Kentte yürütülen kazı çalışmalarında tamamıyla açığa çıkarılan en önemli Bizans dönemi yapısı, Demir Kapı'nın doğusundaki düzlük alanda yer alan kilisedir (Resim 22).⁷⁸ Aigai'de M.S. 12. ve 13. yüzyıllarda geniş kentsel bir yaşam olmasa da az sayıdaki kilise tebaasının varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu döneme ait önemli yapılardan biri olan Doğu Kilise, kentin doğusundaki sura yakın bir konumdadır. 14.60x6.20 m. ölçülerindeki yapı tek neflidir ve doğusunda apsis, batısında ise giriş açıklığı yer alır. Apsis cephesinin kuzeydoğu köşesinde bulunan mezarlar yapının buradaki Hıristiyan topluluğa mezar şapeli olarak hizmet verdiğini düşündürmektedir.⁷⁹

⁷⁷ E. Armağan, "Aigai'nin (Aiolis) Bizans Dönemi Piskoposluk Tarihi", *Ege Arkeoloji Dergisi* XIX (2014), s. 209-219; L. Doğer, E. Armağan, "Erste Ergebnisse der Archäologischen Untersuchungen des Byzantinischen Aigai (Aiolis)", *Byzantinisch Zeitschrift* 109-1 (2016), s. 11-12; L. Doğer, E. Armağan, "Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aiolis) Excavations", S. Bocharov, V. François, A. Sitdikov, (ed.), *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region 10th-18th Centuries Vol.2*, Kazan-Kishinev 2017, s. 108.

⁷⁸ Y. Sezgin 2013 *a.g.m.*, s. 107-108; L. Doğer, E. Armağan 2016 *a.g.m.* Taf. I-II.

⁷⁹ Bouleuterion yakınlarında ele geçen bir Bizans dönemi sikke defnesi için bkz.: Y. Sezgin, M. Önder, "Aigai Bizans Defnesi", *Ege Arkeoloji Dergisi* XVIII (2013), s.141-148.

Resim 22. Doğu Kilise (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Aigai'de Antik Yollar

Kentin içindeki ve çevresindeki yolların tespiti ve kazısına yönelik çalışmalar, kazınının başladığı ilk günden itibaren kesintisiz olarak sürdürülmüştür. Kente ulaşan ve kent içindeki antik yolların açığa çıkarılması ile kentin planını ve çevresiyle olan ilişkisini daha iyi anlamak mümkün olmuştur. Diğer taraftan kentin ziyaretçiler tarafından daha rahat, üstelik iki bin yıllık orijinal yollar kullanılarak gezilebilmesi sağlanmıştır. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan antik yollar, neredeyse iki bin yıl önce inşa edildikleri günkü kadar sağlam durumda toprak altından çıkmaktadır.(Resim 23).

Resim 22. Nekropolis alanı ve nekropolis içinden kente doğru uzanan antik yol (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Aigai Antik Kentinin Yunt Dağı'nın Turizm Potansiyeline Katkıları

Aigai antik kenti İzmir ve Manisa'daki bilinen turizm lokasyonlarına yakın olmasının yanı sıra son yıllarda önemi artan kırsal turizm açısından da cazip olan Yunt Dağı bölgesinde yer almakta ve doğa yürüyüşü, bisiklet, fotoğrafçılık gibi alternatif turizm faaliyetlerine de olanak sağlamaktadır. Bu sebeplerle ziyaretçi sayısı her yıl artmaktadır. Yunt Dağı ve çevresinin en önemli turistik potansiyellerinden biri de Aigai antik kentidir. Gün ışığına

çıkartılmaya başlandığından beri yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çeken antik kent, bölgede Pergamon'a alternatif oluşturacak değerinde bir ören yeridir. Son yıllarda bazı tur operatörlerinin dikkatini üzerine çekmiş ve dönem dönem kente ilişkin turlar düzenlenmeye başlanmıştır. Özellikle, temiz havası ve cazip doğal çevresi ile Doğa Yürüyüş Grupları'nın en gözde alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Resim 24. 2017 yılında arkeolojik araştırmaların başladığı Athena tapınağı ve etrafındaki stoa'nın enkazı (Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Aigai antik kentine gelen ziyaretçiler açısından en önemli etaplarından birisi ise Köşeler Köyü – Aigai antik kenti – Kocaçay kenarındaki Apollon Khresterios Tapınağı rotası oluşturmaktadır. Aigai antik kenti Köşeler köyünün 2.5 km güneyindedir ve köyden kentin sınırına kadar vasıta ile gidilmektedir. Aigai antik kenti harabelerini normal koşullarda yaklaşık 60 ile 90 dakika arasında gezmek mümkündür. Ege Denizi kıyısındaki Myrina ve Gryneion gibi antik kentleri Magnesia'ya (Manisa) bağlayan yer yer taş döşeli antik yol, Aigai'nin kuzeyinden geçerek doğusunda yaklaşık 3 km uzaklıkta ve Kocaçay'ın kıyısında bulunan Apollon Khresterios tapınağına ulaşmaktadır. Buradan da Siyekli Köyü'ne (şimdi Seyitli) doğru devam etmektedir. Tapınağın 2006 yılına kadar ayakta olan kapısının sövesi bu tarihte defineciler tarafından tahrip edilmiş olmasına karşın iki düşey ayağı halen ayakta. Hellenistik dönemde önemli bir kehanet merkezi olan tapınağın sütunları çevreye dağılmış durumdadır. İlerideki yıllarda, Aigai'den Apollon Khresterios tapınağına kadar giden taş döşeli antik yolun kazılarak tamamen açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Yol boyunca oldukça çekici manzaralarla karşılaşmak mümkündür. Yürüyüş güzergahı delice zeytin, çitlembik, meşe ve aşılı Antep fıstığı ağaçları ile kaplıdır.

Aigai Kazıları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddi destekleri sayesinde yürütülmektedir. Kentte sürdürülecek olan kazı çalışmaları ile birlikte ülkemizin kültürel ve tarihi değerlerinden birini, bir insanlık mirasını, Aigai'yi ortaya çıkartmaya, anlamaya ve tekrar insanlığa sunmaya devam edilecektir. Arkeolojik kazı çalışmalarının, ülkedeki kurum ve kuruluşlar ile halkımızın ilgisi ve desteği olmadan tek başına sürdürülmesi mümkün değildir. Bu sebeple öncelikle, kazı çalışmalarına 2004-20015 destek veren Anemon Turizm ve İnşaat Ticaret AŞ. Onursal Başkanı Sn. İsmail Akçura'ya teşekkür ederiz. Manisa Büyükşehir Belediyesi sadece 2015 yılı için Aigai Kazısı'na sponsor olmuştur. Antik kentteki kazı çalışmalarının Manisa Celal Bayar Üniversitesi'ndeki bir ekip tarafından yürütülmeye başlaması ile birlikte Manisa halkının da Aigai'ye olan ilgisi artmaya başlamıştır.

Resim 25. Solda tiyatronun oturma sıralarının yer aldığı cavea bölümü, sağda ise tiyatroya girişi sağlayan vomitorium(Foto: Aigai Kazısı Arşivi).

Antik kente artan ilgi sadece Manisa ile sınırlı değil. Hem Manisa, İzmir ve çevre illerden hem tüm Türkiye’den ve yurt dışından Aigai’ye gelen ziyaretçi sayısı hızla artmaya başlamıştır. Sosyal medyanın etkin olarak kullanılması ve basının da Aigai’ye olan ilgisinin artıyor olması bunun en önemli nedenlerindedir. Aigai yerel ve ulusal basında çokça yer bulmaya başladı. Aigai’de 2015-2017 yılları arasında üç televizyon belgeseli çekilmiştir.

Kazı çalışmaları bilimsel anlamda da meyvelerini vermektedir. Aigai, arkeolojik açıdan henüz yeterince çalışılmamış bir bölgede yer alan ve kendine has pek çok sıra dışı özelliğe sahip olan bir kenttir. Bu sebeple burada gerçekleştirilen çalışmalar bilime de önemli katkılar sunmaktadır. Bilim camiasında da Aigai’ye yönelik artan bir ilgi ve merak söz konusu. Aigai’de sürdürdüğümüz bilimsel çalışmalara ek olarak 2015 yılında gerçekleştirmeye başladığımız uluslararası bilimsel çalışmalar da insanlığın geçmişine yönelik önemli yeni bilgiler sunmaktadır.

Aigai’ye hem ulusal hem de uluslararası çapta artan tüm bu ilgi, çalışmaları olumlu yönde etkilemektedir. Zira arkeolojik çalışmalar her ne kadar ülke için hem kültürel hem de turistik kazanç getiriyor olsa da, öncelikli olarak belirli bir yatırımın yapılmasını ve belirli bir kaynağın harcanmasını gerektirmektedir. Bilimsel araştırmaların gerekli maddi kaynaklar olmadan ayakta kalabilmesi mümkün değil. Destekler arttığı oranda, bilimsel çalışmanın veriminin artması ve daha çok sonuca ulaşılabilmesi mümkündür. Bu noktada 2017 yılından itibaren arkeolojik kazı çalışmalarını destekleyen Yunusemre Belediyesi’ne teşekkür ederiz. Sağlana ek kaynaklar ile daha geniş bir alanda, daha uzun süre ve daha hızlı çalışma şansına kavuşmak mümkün olacaktır. Aigai’ye olan ilginin, desteğin ve dolayısıyla çalışmalardan alınacak bilimsel, sosyal ve turistik sonuçların önümüzdeki yıllarda daha da artacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Aperghis, G.G., *The Seleukid Royal Economy: The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire*, Cambridge University Press 2004.
- Allen, R.E., *The Attalid Kingdom: a Constitutional History*, Oxford 1983.
- Armağan, E., "Aigai'ın (Aiolis) Bizans Dönemi Piskoposluk Tarihi", *Ege Arkeoloji Dergisi* XIX (2014), s. 209-219.
- Aslan, M., *Galatlar. Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavimi*, İstanbul 2000.
- Bérard, J. "La migration éolienne", *Revue Archéologique* (1959), s. 1-28.
- Bohn, R. Schuchhardt, C., *Alttertümervon Aegae*, Berlin 1889.
- Bowman, A.K., Garnsey, P., Cameron, A., *The Cambridge Ancient History: Second Edition: the Crisis of Empire, A.D. 193-337*, Cambridge University Press 2005.
- Clerc, M.A., "Les ruines d'Aegae en Éolie", *BCH* 10 (1886), s. 275-296.
- Clerc, M.A., "Fouilles d'Aegae en Éolide", *BCH* 15 (1891), s. 213-237.
- Doğer, E., *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi*, İzmir 1998.
- Doğer, E., "Aigai'de Bir Macellum", *Miko*, Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi, Sayı 5, 2006, s.12-14.
- Doğer, E., Doğer, L., Tül, Ş., Sezgin, Y., Önder, M., Akat, S., Kan, M.H., Yener, B., Dereboylu, E., Türkan, Ü., Atay, E., Şahan, M., Genç, F., Serttürk, O.K., Çakır, M.S., "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29-1, Ankara (2008), s. 207-232.
- Doğer, E., Sezgin, Y., Doğer, L., Gürbüz, M., Kan, M.H., "Aigai", A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat (ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir 2012, s. 183-208.
- Doğer, L., Armağan, E., "Erste Ergebnisse der Archäologischen Untersuchung des Byzantinischen Aigai (Aiolis)", *Byzantinisch Zeitschrift* 109-1 (2016), s. 9-32.
- Doğer, L., Armağan, E., "Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aiolis) Excavations", S. Bocharov, V. François, A. Sitdikov, (ed.), *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region 10th-18th Centuries Vol.2*, Kazan-Kishinev 2017, s. 107-133.
- Edwards, I.E.S., Hammond, N.G.L., Sollberger, E., *The Cambridge Ancient History. Volume II, Part 2. History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000 B.C.*, Cambridge University Press 2006.
- Emecen, F., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.
- Eroğlu, İ., *Yunt Dağı ve Çevresinin Coğrafî Etüdü*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2009.
- Gehrke, H.-J., "Bir Antik Dönem Metropolünün Tarihçesi", Pirson, F., Scholl, A., (ed.), *Pergamon. Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent*, İstanbul 2014, s. 122-141.
- Gneisz, D., *Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frühromische Curia*, Wien 1990.
- Gürbüz, M., *Aigai Bouleuterionu*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2015.
- Hansen, E.V., *The Attalids of Pergamon*², Ithaca-London 1971.
- Heckel, W., *The Marshals of Alexander's Empire*, London/New York 1992.
- Heinle, M., *Eine historische Landeskunde der Aiolis*, Byzas 20, İstanbul 2015.
- Herrmann, P., *Neue Inschriften zur historischen Landeskunde von Lydien und angrenzenden Gebieten*, Vienna 1959.
- Kansteiner, S., Hallof, K., Lehmann, L., Seidensticker, B., Stemmer, K., (ed.), *Der Neue Overbeck. Die antiken Schriftquellen zu den bildenden Künsten der Griechen*, 5 vols., Berlin / New York. 2014.
- Keil, J., Premerstein, A.v., *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis, ausgeführt 1906 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. «Kaiserliche

- [Österreichische] Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften» [DAW], 53,2. Vienna 1908.
- Lewis, D.M., Boardman, J., Hornblower, S., Ostwald, M., *The Cambridge Ancient History Volume 6: The Fourth Century BC*, Cambridge University Press 2008.
- Lund, H.S., *Lysimachus - A Study in Early Hellenistic Kingship*, London - New York, 1992.
- McShane, R.B., *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*, University of Illinois Press 1964.
- Ma, J., *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*, New York 2000.
- Magie, D., *Anadolu'da Romalılar. M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Çev. Başgelen N. - Çapar Ö., İstanbul 2007.
- Malay, H., "A Royal Document from Aigai in Aiolis", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 24 (1983), s. 349-353.
- Malay, H., *Researches in Lydia, Mysia And Aiolis*, ETAM 23, Wien 1999.
- Malay, H., Riel, M., "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis", *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens* 42 (2009), s. 39-60.
- Mayor, A., *Mithradates. Zehirlerin Kralı. Roma'nın En Amansız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi*, (Çev. G. Ergin) Ankara 2013.
- Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.
- Radt, W., "Archaisches in Aigai bei Pergamon", *IstMitt* 41(1991), s. 481-484.
- Radt, W., *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. Tammer S., İstanbul 2002.
- Ramsay, W.M., *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890.
- Reinach, S., *Chroniques d'Orient: documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*, Paris 1891
- Rotroff, S.I., *The Athenian Agora, Volume 22, Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls*, Princeton 1982.
- Rumscheid, F., *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*, Mainz 1994.
- Sayles, W.G., *Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World*, Krause Publications 2007.
- Sevin, V., *Anadolunun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara 2001.
- Sezgin, Y., "Antik Dönemde Pergamon-Aigai İlişkileri", *Ege Arkeoloji Dergisi* 17 (2012), s. 81-95.
- Sezgin, Y., "Aiolisde Bir Dağ Kenti: Aigai", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5 (Ocak-2013), s. 95-116.
- Sezgin, Y., Önder, M., "Aigai Bizans Definesi", *Ege Arkeoloji Dergisi XVIII* (2013), s. 141-148.
- Sezgin, Y., Aybek, S., "A Group of Portrait Statues from the Bouleuterion of Aigai: A Preliminary Report", R. von den Hoff, F. Queyrel, E. Perrin-Saminadayar (ed.), *Eikones : portraits en contexte: recherches nouvelles sur les portraits grecs du Ve aulers. av. J.-C.*, Venosa: Osanna Edizioni 2016, 17-43.
- Sielhorst, B., *Hellenistische Agorai*, Berlin/München/Boston 2015.
- Şık, L., Gemici, Y., "Yunt Dağı (Manisa) Orman Vegetasyonunun Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması", *C.B.Ü. Fen Bil. Dergisi* (2009), s. 75-86.
- Tekin, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008.
- Uluçay, Ç., "Yunt Dağında Bir Hafta", *Gediz VI/63*, (Nisan 1943).
- Uluçay, Ç., Gökçen, İ., *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.
- Uluçay, Ç., *XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.

Umar, B., *Mysia. Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2006.
Weisser, B., “Die Basis von Pozzuoli”, *Antike Plastik* 30 (2008).